

Syllabus

Metafysica 101/251

Jan Sleutels

Faculteit der Wijsbegeerte
Universiteit Leiden, 2004

Ad usum privatum

Inhoud

Syllabus

■ Over het gebruik van de syllabus	3
■ Eindtermen Metafysica 101/251	4
1. Wat is metafysica?	5
2. Categoriale analyse	6
3. Voorbij de wereld van Rang	7
4. Brains in a vat.....	9
5. Transcendentale kritiek.....	11
6. Substantie en accident.....	12
7. Lichaam en geest.....	15
8. Prima philosophia?.....	17
■ Algemene aanwijzingen bij het schrijven van een werkstuk.....	17
■ Eindopdracht	19
■ Technische begrippen	21

Websites

Alle teksten zijn on-line beschikbaar als pdf op Blackboard via ULCN:

<http://www.ulcn.leidenuniv.nl>

Sommige teksten (maar niet alle) staan ook op de volgende website, die ook een aantal links en andere wetenswaardigheden bevat:

www.leidenuniv.nl/philosophy/metaphysics

Verplichte literatuur

De verplichte literatuur voor Metafysica 101 is gemerkt met **P**, die voor Metafysica 251 met **A**.

1. Jan Sleutels, Prima philosophia.....	PA
2. Brian Carr, Categorical description. Uit: <i>Metaphysics</i> , ch. 1. London, 1987, pp. 1-22.....	PA
3. Jan Sleutels, Het ABC van de werkelijkheid. Uit: W. van Lieshout, red., <i>Badje Beek</i> . Nijmegen, 1990, pp. 40-49.....	PA
4. Thomas van Aquino, <i>De ente et essentia</i> . Editie (Latijn/Engels) door Jan Sleutels.....	A
5. Hilary Putnam, Brains in a vat. Uit: <i>Reason, truth and history</i> , ch. 1. Cambridge, 1981, pp. 1-21.....	PA
6. René Descartes, <i>Meditatio prima</i> . Uit: <i>Meditationes de prima philosophia</i> . Parijs, 1641. Editie (Latijn/Frans/Engels) door J. Sleutels.....	PA
7. Hilary Putnam, Two philosophical perspectives. Uit: <i>Reason, truth and history</i> , ch. 3. Cambridge, 1981, pp. 49-74.....	A
8. Jan Sleutels, David Hume. In: M. Keesstra, red., <i>Tien westerse filosofen</i> . Amsterdam, 2000, pp. 87-106.....	PA
9. Immanuel Kant, Vorrede zur zweiten Auflage. Uit: <i>Kritik der reinen Vernunft</i> . 1787.....	A
10. Immanuel Kant, Einleitung. Uit: <i>Kritik der reinen Vernunft</i> . 1787.....	PA
11. Friedrich Nietzsche, Wie die 'wahre Welt' endlich zur Fabel wurde. Uit: <i>Götzendämmerung</i> , 1889.....	PA
12. John Cottingham, Substance. Uit: <i>The rationalists</i> , ch. 3. Oxford, 1988, pp. 75-114.....	PA
13. Spinoza's godsbewijs. Uit: <i>Ethica I</i> , Prop. 11. Editie (Latijn/Nederlands) door J. Sleutels.....	A
14. John Searle, Minds, brains, programs. Uit: <i>Behavioral and Brain Sciences 3</i> , 1980, pp. 417-424.....	PA
15. Jan Sleutels, Zakjapanners, superchinezinnen en hersenschimmen. Uit: C. Brown et al., red., <i>Vensters op de geest</i> . Utrecht, 1989.....	A
16. Jan Sleutels, Intentionaliteit. Uit: <i>Wijzgerig Perspectief 2000-2001</i>	A
17. Richard Rorty, Solidariteit of objectiviteit? Uit: <i>Solidariteit of objectiviteit?</i> Meppel/-Amsterdam, 1990, pp. 19-40.....	PA

Over het gebruik van de syllabus

Deze syllabus is geen collegedictaat, maar een hulp bij het volgen van de colleges. De op college behandelde onderwerpen worden enkel in telegramstijl aangeduid. Daarnaast bevat de syllabus per onderwerp een keur aan technische begrippen, namen, titels, jaartallen, schema's en diagrammen, citaten, verwijzingen naar de literatuur die elders in deze syllabus is opgenomen, alsmede een selectie aan achtergrondliteratuur.

Kernbegrippen

Per onderwerp is er een kader met kernbegrippen ter toetsing van de bestudeerde stof. Na de behandeling van een onderwerp op college en de eventuele uitwerking ervan in een thuisopdracht, moet je in staat zijn de kernbegrippen bij dat onderwerp beknopt en in je eigen woorden uit te leggen.

Literatuur

Per onderwerp wordt aangegeven welke teksten uit de verplichte literatuur je moet bestuderen. Alle verplichte teksten zijn on-line beschikbaar als pdf via Blackboard. **Let op:** sommige teksten zijn alleen verplicht voor studenten van Metafysica 251, **niet** voor studenten van Metafysica 101.

De achtergrondliteratuur die bij ieder onderwerp wordt vermeld is bedoeld om je op weg te helpen als je meer wil lezen. Deze literatuur is niet verplicht. Een tip voor jonge filosofen: lees altijd méér dan nodig is; *background reading* is de ruggegraat van de filosofie. De literatuursuggesties in deze syllabus helpen je op weg, maar ook het grasduinen in encyclopedieën en overzichtswerken, aanwezig op de studiezaal Wijsbegeerte in de UB, is buitengewoon nuttig. In de filosofie is het

van het grootste belang dat je zelf je weg in de literatuur leert te vinden.

Opgaven

Per onderwerp zijn opdrachten opgenomen ter begeleiding van het bestuderen van de collegestof en de bijbehorende literatuur. Op de handout bij het college Metafysica 101 wordt aangegeven welke opdrachten als huiswerk moeten worden ingeleverd. Uiteraard kunnen ook studenten van Metafysica 251 profiteren van het maken van de opdrachten; zij kunnen echter geen huiswerk inleveren bij de docent.

Eindopdracht (alleen Metafysica 101)

De eindtoets heeft de vorm van een uitgebreide thuisopdracht (*take home*-tentamen). Aan de hand van een aantal open vragen wordt een deel van de collegestof gerecapituleerd, waarbij het accent ligt op de samenhang tussen de besproken onderwerpen; voorts zijn er vragen over een nieuw te bestuderen tekst. De meerwaarde van deze eindopdracht, vergeleken bij een gewoon tentamen, bestaat in het toetsen van specifieke schrijfvaardigheden, waaronder het indelen van een tekst (inleiding, probleemstelling, uitwerking en conclusie), de logische ordening van een betoog (stellingen en argumenten, alinea's en paragrafen), het gebruik van noten en bibliografie, het gebruik van citaten en illustraties, alsmede elementaire *Schreibkunst* (grammatica en orthografie, stijl, woordkeus en interpunctie).

Het college Metafysica 251 wordt niet afgesloten met het schrijven van een werkstuk, maar met een schriftelijk tentamen (open vragen en multiple choice).

Rafaël, De school van Athene

Afgebeeld zijn de twee centrale figuren op Rafaël's beroemde fresco, Plato en Aristoteles. Plato (links) wijst naar boven; in zijn filosofie wordt de noodzaak van een transcendente 'vormen'-wereld benadrukt. Zijn leerling Aristoteles (rechts, met boek) maakt een gebaar dat juist het aardse en Diesseitige benadrukt. In de filosofie van Aristoteles staat de immanentie van vormen in de dingen centraal. De invloed van deze twee tegengestelde tendenties in de filosofie kan tot in onze tijd worden getraceerd. Het belang van een gedegen kennis van de Antieke wijsbegeerte kan nauwelijks

worden overschat. Alfred North Whitehead (1861-1947), de Britse filosoof en wiskundige die samen met Bertrand Russell aan het begin van deze eeuw de *Principia Mathematica* schreef, heeft wel beweerd dat de geschiedenis van de Westerse wijsbegeerte eigenlijk niet meer is dan een reeks voetnoten bij het werk van Plato.

Rafaël, De school van Athene (detail). Fresco in het Stanza della Segnatura, Vaticaan, 1509-1515.

Eindtermen van Metafysica 101 en 251

Studenten verwerven

1. een globaal overzicht van de geschiedenis van de metafysica, met nadruk op Aristoteles, Descartes, Kant en Rorty;
2. inzicht in de ontwikkeling van de metafysica opgevat als categoriale analyse en in de samenhang tussen ontologie en epistemologie;
3. kennis van een aantal kernbegrippen uit de metafysica in hun onderlinge samenhang (zie hieronder);
4. vaardigheid in het hanteren van deze kernbegrippen in woord en geschrift;
5. kritisch inzicht in de relatie van de metafysica tot andere wetenschappelijke disciplines;
6. het vermogen om zelfstandig kritisch na te denken over mogelijkheid en zin van de metafysica;
7. vaardigheid in het schrijven van een korte filosofische paper (alleen bij Metafysica 101).

Metafysische kernbegrippen, zoals hierboven bedoeld onder (3):

- a. *realisme en idealisme*: o.a. probleem van de buitenwereld, semantiek, referentie, Dieu trompeur, Putnam's Brains in a vat-experiment, virtual reality, esse est percipi, transcendentiaal en empirisch idealisme en realisme, phaenomenon en noumenon, Ding an sich;
- b. *substantie en accident*: o.a. identiteit en differentie, zelfstandig zijnde, substantia prima/secunda, essentie, quidditas, boom van Porphyrius, vier-oorzakenleer, hylemorfisme, scala rerum, wetenschappelijke

- c. *ruimte en tijd*: o.a. absolute en relatieve opvatting, realisme en idealisme, aanschouwingsvorm, materia prima, individuatie;
- d. *lichaam en geest*: o.a. psychofysisch monisme en dualisme, parallelisme, harmonie préétablie, Geulinx' klokmetafoor, epifenomenalisme, qualia, intentionaliteit, physicalisme, superveniëntie, identiteitstheorie, double aspect-theorie, reductionisme, logisch en methodologisch behaviorisme, functionalisme, computationalisme, computermetafoor, Searles Chinese room-experiment, eliminatief materialisme, homunculus;
- e. *oorzaak en gevolg*: o.a. vier-oorzakenleer, infinitie regressie, Onbewogen Beweger, Descartes' hoofdwet van de mechanica, quantitas motus, lichaam/geest-probleem, occasionalisme, harmonie préétablie, natuurwet, logicisme, natuurnoodzakelijkheid, inductieprobleem, Humes kritiek, determinisme, vrije wil;
- f. *overige*: o.a. Plato's vormenleer, anhypotheton, category mistake, zijnde als zijnde, Comtes positivismisme, absolutisme en relativisme, categorie, begrip, aanschouwing, Descartes' radical twijfel, cogito ergo sum, vork van Hume, apriori en aposteriori oordelen, analytische en synthetische oordelen, transcendentale deductie, zintuiglijke indrukken, ontologisch Godsbewijs, solipsisme, identiteitstheorie van waarneming, waarheid als adaequatio, pragmatisme, narrativisme, postmodernisme,

Vergelijking tussen Metafysica 101 en 251

De cursussen Metafysica 101 (werkcollege propedeuse) en Metafysica 251 (hoorcollege Avondprogramma) zijn inhoudelijk hetzelfde (thematiek, begrippenapparaat, literatuur), maar hebben verschillende werkvormen en onderwijsniveau's. Beide cursussen bieden een inleiding in de Metafysica waarvoor geen speciale voorkennis vereist is. Voor Metafysica 251 is evenwel enige ervaring met zelfstandig studeren vereist; bij dit college zijn geen begeleidende werkcolleges, zodat studenten de collegestof en de bijbehorende literatuur zelfstandig moeten bestuderen. Onderdeel van Metafysica 101 zijn werkcolleges waarin de studie wordt begeleid aan de hand van thuisopdrachten.

1. Wat is metafysica?

■ Het begrip ‘metafysica’

- 1 Aristoteles en de etymologie van de term ‘metafysica’. Andronikos van Rhodos. τα μετα τα φυσικα (ta meta ta physika).
- 2 Terminologie: metafysica, ontologie, bestaan, existentie, zijn, zijnde, ον / οντος (on/ontos), ens, entiteit, ding, object.

■ Wetenschap van het zijnde als zijnde

- 1 Plaatsbepaling van de metafysica als ‘algemene’ wetenschap t.o.v. de ‘bijzondere’ vakwetenschappen.
- 2 Formele vs. inhoudelijke plaatsbepaling. Wetenschap van het zijnde als zijnde.
- 3 Collingwoods kritiek op een wetenschap van het zijnde als zijnde (*An essay on metaphysics*, 1940). Vergelijking met G.W.F. Hegel, “die Leere des Seins” (*Enzyklopädie* § 87).
- 4 Mogelijkheid van een inhoudelijke karakteristiek van de metafysica als eerste filosofie.

■ Historische fenomenologie van de metafysica als eerste filosofie

- 1 Onderzoek naar de principes van kennen en zijn. Plato, Aristoteles.
- 2 Onbetwifelbaar fundament van de wetenschappen. Boedelbeschrijving/blauwdruk van de ‘ware’ werkelijkheid. Descartes, Leibniz, Spinoza.
- 3 Onderzoek naar de vooronderstellingen van de wetenschappen van een bepaalde periode. Collingwood. Relativistische implicaties; historiciteit van metafysische analyse.
- 4 Therapie en zuivering door analyse van taal en cultuur. Depreciatie van ‘traditionele’ metafysica. Hume, Nietzsche, Carnap, Wittgenstein, Ayer, Foucault.
- 5 Metafysica als *Naturanlage*. Onderzoek naar de grenzen van mogelijke ervaringskennis. Kant: de kritiek der zuivere rede. *Wende zum Subjekt*: kenleer als *prima philosophia*.
- 6 Propedeuse van de wetenschappen. Heuristische functie van de metafysica. Auguste Comte (*Cours de philosophie positive*, 1830-1842). Historische plausibiliteit van deze opvatting. Voorbeelden: fysica, sociobiologie, linguïstiek, cognitiewetenschap.

Begrippen

metafysica, τα μετα τα φυσικα
 ontologie
 ον (on), ens, entity, zijnde
 zijnde als zijnde
 fenomenologie
 vier-oorzakenleer
 causa efficiens, werkoorzaak
 causa finalis, doelloorzaak
 causa materialis, stoffoorzaak
 causa formalis, vormoorzaak
 hylemorfisme
 subject-predicaat structuur
 κατηγορειν (katègorein), prediceren
 res cogitans, la chose qui pense
 res extensa, la chose étendue
 vooronderstelling
 principe
 αρχη (archè), αιτια (aitia)
 onbewogen beweging
 ανυποθετον (anhypotheton)
 matters of fact
 relations of ideas
 Naturanlage
 positivisme
 loi des trois états

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Sleutels, J., *Prima philosophia. Aristoteles en Descartes over de eerste filosofie*.

René Descartes (1596-1650)

“Ainsi toute la philosophie est comme un arbre, dont les racines sont la métaphysique, le tronc est la physique, et les branches qui sortent de ce tronc sont toutes les autres sciences, qui se réduisent à trois principales, à savoir la médecine, la mécanique, et la morale” (René Descartes, ‘Lettre de l’auteur à celui qui a traduit le livre’, bij de vertaling van de *Principia Philosophiae* in 1647).

Achtergrondliteratuur

- Collingwood, R.G., 1940, *An essay on metaphysics*. Oxford, Oxford UP.
- Hume, D., 1777, *An enquiry concerning human understanding*. (Ed. Selby-Bigge/Nidditch. Oxford, Clarendon Press, 1975.)
- Mansfeld, J., De metafysica van Aristoteles. In: C.A. van Peursen & E.J. Petersma, red., *Metafysica. De geschiedenis van een begrip*. Boom, Meppel/Amsterdam, 1981, pp. 16-48.
- Störrig, H.J., 1959, 1972, *Geschiedenis van de filosofie*, dl. 1-2 (Prisma nrs. 409-410). Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, dl. 1, pp. 163-176 (Aristoteles).
- Wesley, P.G.E., *Metafysica bestreden*. In: C.A. van Peursen & E.J. Petersma,

red., *Metafysica. De geschiedenis van een begrip*. Boom, Meppel/Amsterdam, 1981, pp. 103-128.

2. Categoriale analyse

■ Hebben de historische verschijningsvormen van ‘metafysica’ een gemeenschappelijke grond?

- 1 Metafysica als ‘categoriale analyse’ of ‘categoriale descriptie’ (Carr).
- 2 Wat zijn categorieën?
- 3 Toelichting a.h.v. enkele voorbeelden: Aristoteles, Descartes, Kant en Collingwood.

■ Enkele distincties

- 1 Absolutisme en relativisme.
- 2 Realisme en conceptualisme. Het Janus-gezicht van de Aristotelische categorieën.
- 3 Descriptieve en prescriptieve metafysica (Strawson).
- 4 De gevolgen van niet-Euclidische meetkundes (Gauss, Bolyai, Lobachevsky) en non-Newtoniaanse fysica (Einstein) voor de status van Kants categoriale analyse. Kant gehistoriseerd?
- 5 Over de mogelijkheid van een ‘methodologisch absolutisme’. Heuristische waarde van absolutisme.

- 6 Is relativisme verenigbaar met realisme? Metafysisch idealisme. George Berkeley. *Esse est percipi* (zijn is waargenomen worden).

■ Wat is het object van de categoriale analyse?

- 1 Begrippen en begrippenstelsels. Netwerktheorie van betekenis.
- 2 Het idee van een conceptueel raamwerk.
- 3 Stelsels van materiële vooronderstellingen. Semantisch en epistemisch holisme.

■ Prima philosophia

- 1 De strijd tussen metafysica en kenleer als Eerste Filosofie. De analyse van Kant. Fundamentalisme en filosofische hybrisis. Metafysica: blauwdruk van universum. Epistemologie: blauwdruk van kenvermogen. Over ‘objectivisme’.
- 2 Een gematigd alternatief. Filosofie als ‘Gids der Verdoolden’ (*dux neutrorum*; cf. Moses Ben Maimon/Maimonides, *Moreh nevukhim, Dalalat al-hairin*)
- 3 De hond van Quine.

Opdracht 1

Lees: Brian Carr, *Categorial description*. In: *Metaphysics. An introduction*. Macmillan, London, 1987, pp. 1-24.

1. Vat de tekst in je eigen woorden samen in 100-200 woorden.
2. Wat wordt verstaan onder metafysica als ‘categoriale descriptie’ of ‘categoriale analyse’?
3. Welke (doelbewuste en) fundamentele dubbelzinnigheid schuilt er in Carrs definitie?
4. Welke vier posities t.a.v. categoriale analyse worden door Carr onderscheiden?
5. Welke van de door Carr onderscheiden posities zijn met elkaar verenigbaar, welke zijn met elkaar in tegenspraak? Motiveer je antwoord.
6. Op college werd de metafysische positie van Descartes genoemd als een voorbeeld van een ‘rationele deductie-orde’. Recapituleer dit voorbeeld en beargumenteer onder welke van de door Carr onderscheiden posities het valt.

George Berkeley (1685-1753), bisschop van Cloyne

De tien categorieën van Aristoteles

τι εστιν (ti estin), wat is het? ουσια (ousia), substantia
 ποσον (poson)? quantitas
 ποιον (poion)? qualitas
 προσ τι (pros ti)? relatio
 που (pu) locus, ubi
 ποτε (pote)? tempus, quando
 κεισθαι (keisthai) situs
 εχειν (echein) habitus
 ποιειν (poiein) actio
 πασχειν (paschein) passio

Transcendentale structuur van het verstand volgens Kant: twaalf categorieën.

	1	2	3
1	contingentie	existentie	noodz.
2	substantie	causaliteit	uitsluiting
3	realiteit	negatie	limitatie
4	eenheid	veelheid	totaliteit

Begrippen

categorie
 categoriale analyse
 realisme
 conceptualisme
 absolutisme
 relativisme
 prima philosophia
 descriptie vs. prescriptie
 (zie vervolg...)

(...vervolg)

idealisme
 Euclidische en niet-Euclidische meetkunde
 klassieke en relativistische mechanica
 heuristiek
 epistemologie
 semantiek
 epistemologie
 holisme vs. atomisme
 naturalisme
 Dux neutrorum
 hond van Quine

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Carr, Brian, 1987, *Categorial description*. In: *Metaphysics. An introduction*. Macmillan, London, pp. 1-24.

Achtergrondliteratuur

Aristoteles, *Categorieën, Topica, Analytica Posteriora*.
 Coreth, E., & H. Schöndorf, 1983, *Philosophie des 17. und 18. Jahrhunderts*. Stuttgart, Kohlhammer, pp. 97-130 (over Kants kritiek der zuivere rede).
 Störig, H.J., 1959, 1972, *Geschiedenis van de filosofie*, dl. 1-2. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, dl. 1, pp. 163-176 (over Aristoteles), dl. 2, pp. 14-32 (over Kants kritiek der zuivere rede).
 Strawson, P.F., 1959, *Individuals*. London, Methuen (over prescriptieve en descriptieve metafysica).

3. Voorbij de wereld van Rang

■ Aristotelisch-Scholastisch hylemorfisme

- 1 Het substantiebegrip van de Aristotelisch-Scholastische traditie. ουσια (ousia), substantie. Substantia prima: zelfstandig zijnde. Substantia secunda: essentie. Quidditas, quid quod erat esse, το τι ην ειναι (to ti en einai) essentie.
- 2 Natuurfilosofie: universele stof-vormleer (hylemorfisme). Mens als natuurwezen, samengesteld uit stof en vorm. ψυχη (psychè) als formerend (levens-)beginsel. Perceptie en cognitie als natuurprocessen.
- 3 Naturalistische kenleer. Adequatie-theorie van waarheid. Identiteitstheorie van perceptie en cognitie. Formele identiteit van kenner en gekende. Excursie in Aristotelische semantiek (betekenistheorie).
- 4 Magisch denken? Hoe komen keninhouden aan hun inhoud? Gelijkenis? Churchill en de mier.

■ Wetenschappelijke revolutie: crisis van common sense en filosofie

- 1 De ingebeeldde zieke: *quare opium facit dormire*.
- 2 Corpuscularisering, mechanisering, mathematisering. Breuk tussen *ordo essendi* en *ordo cognoscendi*.

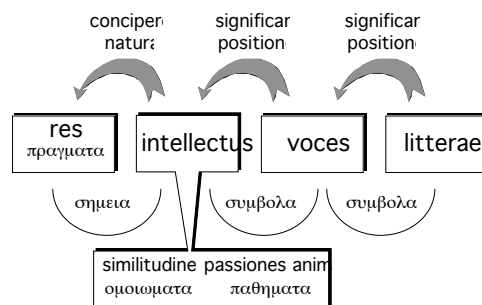
- 3 Implicaties: kentheoretische en metafysische crisis, bewustzijnsfilosofie en filosofisch fundamentalisme.
- 4 Noodzaak en onmogelijkheid van metafysica in de moderne tijd.

■ Metafysisch realisme en epistemologisch hylemorfisme

- 1 Metafysisch realisme: het intellect als *speculum mundi*. Het idee van een ware werkelijkheid. Metafysische voorwaarden: ‘ready-made world’. Kentheoretische implicaties: identiteitstheorie van waarneming en abstractietheorie.
- 2 Reductionisme. Descartes en Locke. Poging tot herstel van contact met ‘ware werkelijkheid’. Epistemologisch of cognitief ‘hylemorfisme’.
- 3 Kritiek op het metafysisch realisme. Hume, sceptisch idealisme. Locke, primaire en secundaire kwaliteiten. Berkeley, metafysisch idealisme en radicalisering van het empirisme. Kant, transcendentiaal idealisme en empirisch realisme. Putnam, internalisme en externalisme.
- 4 En wij dan? Implicaties en vooronderstellingen van het moderne wereldbeeld. Neemt de fysica de plaats in van metafysica? De twee tafels van Eddington.
- 5 Postempirisme, postrationalisme, postmodernisme. Narrativisme. Relativisme?

Aristoteles' semantiek

In de wijsgerige semantiek of betekenisleer worden de grondslagen van de relatie tussen dingen, woorden en gedachten onderzocht. Hiernaast is afgebeeld de klassieke voorstelling van deze relaties volgens Aristoteles, *Περὶ ἑρμηνείας* (*peri hermeneias*, *De interpretatione*), en diens latere vertaler en commentator Boethius (ca. 480-524), *In De interpretatione*.

Het koor betuigt verrukt zijn instemming: "Bene, bene, bene, bene respondere!"

Spiegel der natuur

John Locke (1632-1704), een van de sleutelfiguren van het Brits empirisme, gebruikt in zijn beroemde *Essay concerning human understanding* (1690) twee klassieke metaforen voor de werking van de menselijke geest: die van een wastablet waarop de natuur een afdruk achterlaat, en die van een spiegel der natuur.

"... imprinting, if it signify any thing, being nothing else, but the making certain Truths to be perceived." (*Essay*, I, 1, § 5.)

"For the Objects of our Senses do, many of them, obtrude their particular Ideas upon our minds whether we will or not (...). These simple Ideas, when offered to the mind, the Understanding can no more refuse to have, nor alter them when they are imprinted, nor blot them out and make new ones itself, than a mirror can refuse, alter or obliterate the Images or Ideas which the Objects set before it do therein produce. As the Bodies that surround us do diversely affect our Organs, the mind is forced to receive the Impressions; and cannot avoid the Perception of those Ideas that are annexed to them" (*op.cit.*, II, 1, § 25)

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Sleutels, J., 1990, Het abc van de werkelijkheid. Over de exacte locatie van de natuur der dingen. In: W. van Lieshout, red., *Badje Beek*. Nijmegen, BOT, pp. 41-49.
 Thomas van Aquino, *De ente et essentia*. Tweetalige editie (Latijn/Engels) door J. Sleutels.

Circulus in explanandi

In Molière's *Le malade imaginaire* (1673) wordt aan een geleerde arts (doctus bachelieurus) gevraagd waarom je van opium slaperig wordt. Hij antwoordt op karakteristiek Aristotelische wijze.

"Demandabo causam
 Et rationem quare
 Opium facit dormire"
 "Quia est in eo
 Virtus dormitiva
 Cujus est natura
 Sensus assoupire"

Opdracht 2

Lees: Sleutels, J., 1990, Het abc van de werkelijkheid. Over de exacte locatie van de natuur der dingen. In: W. van Lieshout, red., *Badje Beek*. BOT, Nijmegen, BOT, pp. 41-49. Dit stuk werd geschreven bij de opening van een tentoonstelling in 'De Forellenhof' te Beek bij Nijmegen.

1. Geef in een schema de globale argumentatie van het essay weer.
2. Waarom (en onder welke voorwaarden) is het noodzakelijk dat de werkelijkheid een taal tot ons spreekt?
3. Welke fundamentele overeenkomst bestaat er tussen enerzijds de filosofie van Descartes en Locke. Welke fundamentele breuk(en) met de Aristotelische filosofie trad(en) op bij Descartes?
4. Leg uit wat het verschil is tussen primaire en secundaire eigenschappen volgens Locke en volgens Berkeley.
5. In welke zin gaf Kant een *reductio ad absurdum* van het idee dat de werkelijkheid een 'geheimtaal' tot ons spreekt?
6. De vervanging van het ontologisch hylemorfisme van Aristoteles en de Scholastiek door een omgekeerd 'cognitief hylemorfisme' markeert een overgang van realisme naar idealisme en van objectivisme naar subjectivisme. Leg deze stelling uit. Wat betekent deze omwenteling volgens jou voor het hedendaags denken?
7. Waarom dreigt het opgeven van een 'ware' werkelijkheid als referentiepunt voor ware kennis te leiden tot relativisme?
8. Ben je het met de strekking van het essay eens? Motiveer je antwoord.

George Berkeley (1685-1753), bisschop van Cloyne.

Berkeley geniet bekendheid om zijn vorm van idealisme gebaseerd op

de stelling dat *esse est percipi* ("zijn is waargenomen worden"); ergo, wat niet wordt waargenomen bestaat niet. De volgende limerick is afkomstig van Ronald Knox (1888–1957). Hij bespreekt een bekende objectie tegen Berkeley's leer van *esse est percipi*: bestaat de boom op het plein ('Quad') ook als niemand hem waarneemt?

"There once was a man who said, 'God Must find it exceedingly odd
If he finds that this tree Continues to be
When there's no one about in the Quad.'"

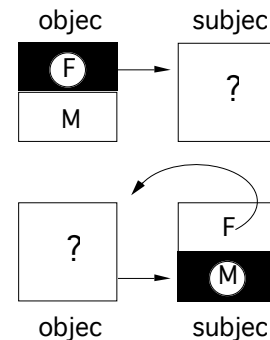
"Dear Sir, Your astonishment's odd;
I am always about in the Quad.
And that's why the tree Will continue to be,
Since observed by, yours faithfully,
God."

Begrippen

- eerste substantie (substantia prima)
- tweede substantie (substantia secunda)
- idealisme
- realisme
- corpusculaire revolutie
- metafysisch hylemorfisme
- semantiek
- natuurlijk teken
- conventioneel symbool
- gelijkenistheorie
- circulus in explanandi
- hermeneutiek
- identiteitstheorie
- waarheid als adequatio
- (post-)empirisme
- (post-)rationalisme
- (post-)modernisme
- primaire eigenschappen
- secundaire eigenschappen
- cognitief hylemorfisme

Omkering van het hylemorfisme

De dubbele omkering van het hylemorfisme in de moderne filosofie. Van Aristotelisch-Scholastisch metafysisch hylemorfisme (boven) naar Cartesiaans-Kantiaans 'cognitief hylemorfisme' (beneden).

Achtergrondliteratuur

Berkeley, G., 1975, Three dialogues between Hylas and Philonous. The first dialogue. In: *Philosophical writings*, ed. M.R. Ayers. London, Dent (Everyman's Library), pp. 135-164.

Bulhof, I.N., 1988, Ontwijkende werkelijkheid? In: *Betoverende wetenschap*. Baarn, Ambo, pp. 113-146.

Dijksterhuis, E.J., 1950, 1985, *De mechanisering van het wereldbeeld*. Amsterdam, Meulenhoff.

Philipse, H., 1986, *Wijsbegeerte tussen twee culturen*. Leiden, Brill.

Sleutels, J., 1994, *Real knowledge. The problem of content in neural epistemics*. Nijmegen, hfdst. 8.

4. Brains in a vat

■ Realisme en idealisme

- 1 Enkele traditionele definities: metafysisch, empirisch, kentheoretisch, skeptisch, dogmatisch, transcendentiaal (enz.) realisme en idealisme. Voorbeelden: Plato, Descartes, Berkeley, Kant, Rorty.
- 2 Het "schandaal van de filosofie" (Kant, Kritik der reinen Vernunft, B xxxix, noot): het probleem van de 'buitenwereld'.
- 3 Idealisme en Cartesiaans dualisme. Idealisme en Descartes' radicale twijfel. Ontstaat het probleem pas bij Descartes?
- 4 Is de aanname van het bestaan van de 'buitenwereld', een objectieve, van het subject onafhankelijke realiteit, contradictoir (Berkeley), problematisch (Descartes), of noodzakelijk (Kant)?
- 5 Putnam's nieuwe versie van Descartes' twijfelexperiment—brains in a vat. Internalisme en externalisme.

■ Copernicaanse revolutie. Idealisme als 'antropologisch' realisme

- 1 De 'Copernicaanse revolutie' in de kentheorie.
- 2 Transcendentale deductie: onderzoek naar de mogelijkheidsvoorwaarden van wetenschappelijke kennis (logica, meetkunde, algebra, fysica).
- 3 Synthetische en analytische oordelen. Oordelen a priori en a posteriori. Vergelijking met Hume, Leibniz en anderen.
- 4 Kant over de structuur van het transcendentale subject. Ruimte en tijd als specifieke Formen der

Anschauung. Kant's categorieën als transhistorische, rationele kenvoorwaarden.

- 5 De maakbaarheid van de wereld. Transcendentiaal idealisme. Metafysische voorwaarden: 'ready-made' intellect. Idealisme als 'antropologisch' realisme.
- 6 Kritiek op het antropologisch realisme. Quine, Churchland.
- 7 Is er een positie van waaruit het antropologisch realisme zinvol bekritiseerd kan worden?

■ Een radicaal alternatief? Naar een pragmatisch realisme

- 1 Moderne vormen van idealisme. Postempirisme: Kuhn, Feyerabend, Quine, Rorty. Schijnbaar relativistische implicaties.
- 2 Een fundamentele premisse: epistemologisch hylemorfisme. 'Hubo-' of 'twee-componenten-' opvatting van kennis. Dualisme van stof (gegevens) en vorm (ordenend begrippenkader). Relativisme gevolg van mogelijkheid van alternatieve conceptuele kaders.
- 3 Samenhang tussen kritiek op reductionisme (Myth of the Given, Wilfrid Sellars), conceptual schemes (Donald Davidson, W.V. Quine) en traditionele status van de filosofie (prior philosophy, Quine, Richard Rorty).
- 4 Voorbij metafysisch en antropologisch realisme. 'Postmodernisme'. Paul Churchland.
- 5 Prima philosophia. Herevaluatie van de relatie tussen metafysica en kenleer als pretendenten voor de status van 'eerste filosofie'.

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Descartes, R., *Meditationes de prima philosophia. Meditatio prima*. Drietalige editie (Latijn/Frans/Engels) door J. Sleutels.

Putnam, H., 1981, Brains in a vat. In: *Reason, truth and history*. Cambridge, Cambridge UP, pp. 1-21.

Putnam, H., 1981, Two philosophical perspectives. In: *Reason, truth and history*. Cambridge, Cambridge UP, pp. 49-74.

Achtergrondliteratuur

Berkeley, G., 1975, Three dialogues between Hylas and Philonous. The first dialogue. In: *Philosophical writings*, ed. M.R. Ayers. London, Dent (Everyman's Library), pp. 135-164.

Opdracht 3

Lees: Hilary Putnam, Brains in a vat. In: *Reason, truth and history*. Cambridge UP, Cambridge, 1981, pp. 1-21 (hfdst. 1).

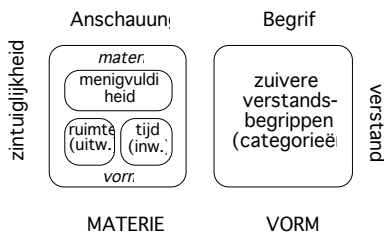
1. Geef het argument van het brein in vitro (brain in a vat) zo exact mogelijk weer in je eigen woorden.
2. Teken een diagram waarin je de relaties weergeeft tussen een (echte) appel, de 'appel'-toestand van de hersenen-in-vitro, de 'appel'-subroutine in het computerprogramma, het woord 'appel', en de waarneming van een appel door de 'evil scientist'.
3. Wat is het fundamentele verschil tussen de aanname van een boze wetenschapper en de aanname dat er geen boze wetenschapper is?

(vervolg...)

(...vervolg)

4. Wat verstaat Putnam onder 'internalisme' en 'externalisme'? Hoe verhouden deze posities zich tot het gedachtenexperiment van het brein in vitro?
5. Welke overeenkomsten en verschillen bestaan er tussen Putnam's gedachtenexperiment en Descartes' radicale twijfel in de *Meditationes*?
6. Hoe zou Aristoteles hebben gereageerd op het argument van brains in a vat? Welke argumenten brengt Putnam tegen deze reactie in?
7. Welke vorm(en) van idealisme worden door Putnam's argument (indien correct) weerlegd?
8. Ben je het met Putnam's gedachtegang eens? Motiveer je antwoord.

De dubbele stof/vorm-structuur van het transcendentale subject volgens Kant.

Nietzsche over Kant

“Wie sind synthetische Urteile a priori möglich? fragte sich Kant,— und was antwortete er eigentlich? Vermöge eines Vermögens: leider aber nicht mit drei Worten...” (Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, I, 11.)

Kants recept voor de ‘Kopernikanische Wende’

“Bisher nahm man an, alle unsere Erkenntnis müsse sich nach den Gegenständen richten; aber alle Versuche, über sie a priori etwas durch Begriffe auszumachen, wodurch unsere Erkenntnis erweitert würde, gingen unter dieser Voraussetzung zu nichte. Man versuche es daher einmal, ob wir nicht in den Aufgaben der Metaphysik damit besser fortkommen, daß wir wir annehmen, die Gegenstände müssen sich nach unserem Erkenntnis richten...” (Kant, *Kritik der reinen Vernunft* B xvi)

Sir Isaac Newton (1642-1727).

Hypotheses non fingo (“mijn hypothesen verzijn ik niet”). Naast bijdragen aan de

wiskunde (infinitesimaal- en kansrekening) en de optica (brekingsleer, prisma) zijn van Newton vooral de grondslagen van de klassieke mechanica bekend. Hij is de vader van de gravitatieleer. Zijn beroemdste werk is *Philosophiæ naturalis principia mathematica* (1686). Enkele zeer toegankelijke werken over Newtons experimentele natuurfilosofie zijn onderstaande historische inleidingen.

Dijksterhuis, 1950, *De mechanisering van het wereldbeeld*. Amsterdam, Meulenhoff (paperback), pp. 509vv.
 Losee, J., 1972, *A historical introduction to the philosophy of science*. Oxford UP, pp. 80vv.

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Kant, I., 1781-1787, Vorrede zur zweiten Auflage. In: *Kritik der reinen Vernunft*, B vii-xliv. Tweetalige editie (Duits/Engels) door J. Sleutels.
 Kant, I., 1781-1787, Einleitung. In: *Kritik der reinen Vernunft*, B 1-34. Tweetalige editie (Duits/Engels) door J. Sleutels.
 Sleutels, J., 1999, David Hume. In: M. Keestra, red., *Tien westerse filosofen*. Amsterdam, Nieuwezijds, 2000, pp. 87-106.

Opdracht 4

Lees: Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*. 1781, 1787. Hieruit: Einleitung (B 1-34).

1. Beschrijf in je eigen woorden Kants genealogische reconstructie van de 'Wende zum Subjekt' in de wetenschappen (logica, wiskunde, natuurwetenschap).
2. Waar komt Kants 'Copernicaanse revolutie' in de filosofie op neer?
3. Hoe omschrijft Kant het taakgebied van de metafysica? Wat zijn de gevolgen van zijn kritische filosofie voor de metafysica?
4. Definieer de volgende begrippen: (a) a priori kennis, (b) a posteriori kennis, (c) analytische oordelen, (d) synthetische oordelen. Geef van elke oordeelsoort een of meer voorbeelden.
5. Over welke a priori kennis beschikken wij volgens Kant? Waarom kan deze kennis nimmer uit de ervaring gewonnen zijn?
6. Wat zijn synthetische oordelen a priori? Hoe verhouden zij zich tot de mogelijkheid van wetenschap (logica, meetkunde, fysica)?
7. Hoe komt het volgens Kant dat de 'Schulmetaphysik' wordt gekenmerkt door controversen, terwijl in de wetenschappen een grote mate van eenstemmigheid heerst?

Achtergrondliteratuur

Churchland, P.M., 1979, *Scientific realism and the plasticity of mind*. Cambridge UP, Cambridge.
 Coreth, E., & H. Schöndorf, 1983, *Philosophie des 17. und 18. Jahrhunderts*. (Grundkurs Philosophie, Bd. 8). Stuttgart, Kohlhammer, pp. 97-130 (Kants kritiek der zuivere rede).
 Davidson, D., 1974, On the very idea of a conceptual scheme. Herdrukt in: *Inquiries into truth and interpretation*. Oxford UP, 1984.

Kant, I., 1781-1787, Widerlegung des Idealismus. In: *Kritik der reinen Vernunft*, B 274-279.
 Kuhn, T.S., 1962, *The structure of scientific revolutions*. Chicago UP, Chicago.
 Quine, W.V.O., 1953, Two dogmas of empiricism. In: *From a logical point of view. Nine logico-philosophical essays*. Cambridge, MA, Harvard UP, pp. 20-46.
 Rorty, R., 1979, *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton UP, Princeton.
 Sellars, W., 1963, Empiricism and the philosophy of mind. In: *Science, perception and reality*. London, Routledge & Kegan Paul, pp. 127-196.
 Störig, H.J., 1959, 1972, *Geschiedenis van de filosofie*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, dl. 2, pp. 14-32 (Kants kritiek der zuivere rede).
 Walker, R.C.S., 1979, *Kant*. London, Routledge & Kegan Paul.

Begrippen

- transcendentaal subject
- sense impressions
- esse est percipi
- Cartesianisme
- Wende zum Subjekt
- idealisme
- realisme
- internalisme
- externalisme
- God's eye point of view
- Descartes' radicale twijfel
- solipsisme
- brains in a vat
- malin génie, genius malignus
- Dieu trompeur
- Copernicaanse revolutie
- synthetisch en analytisch oordeel
- oordeel a priori en a posteriori
- transcendentale deductie
- ready-made world
- ready-made intellect
- antropologisch realisme
- synthetische oordelen a priori
- Formen der Anschauung
- probleem van de buitenwereld
- empirisme
- begrippenkader, conceptual scheme
- Myth of the Given
- naturalisme
- transcendentale deductie
- subjectivisme
- objectivisme
- relationisme
- ecologische benadering
- Anschauung
- Schema
- Kategorie

5. Transcendentale kritiek

- 1 Kennis in het Avondland. Kennis als relatie tussen subject en object. Historisch-culturele gesitueerdheid van deze voorstelling. Rol van ideeën (mentale representaties).
- 2 Transcendentale voorwaarden voor kennis. Traditionele lezing van Kant's kritische filosofie: kenvoorwaarden liggen geheel en al in het subject. Transcendentale transparantie van kennend subject versus opaciteit van kenobject.
- 3 Alternatieve, abstractere uitleg van de notie van transcendentaal onderzoek. Drie basisinterpretaties: objectief, subjectief en relationeel.
- 4 Waarom de objectieve en subjectieve lezing absurd zijn. Aanname van 'ready-made intellect' even ongerijmd als aanname van 'ready-made world'. Toelichting a.h.v. Kant's voorstelling van de relatie tussen intuïtie, schema en categorie. Voorbeelden: substantie en causaliteit.
- 5 Relationele uitleg van transcendentale deductie. Identiteit en differentie.
- 6 Afleiding van enkele traditionele metafysische kernbegrippen: substantie, essentie, causaliteit.
- 7 Zijn er nog andere transcendentale voorwaarden?
- 8 Leidt 'relationisme' tot relativisme?
- 9 De paradox van het 'denkraamdenken'

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Nietzsche, Friedrich, 1888, *Wie die wahre Welt endlich zur Fabel wurde*. In: *Götzendämmerung*.

Achtergrondliteratuur

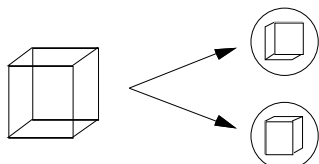
- Sleutels, J., en R. Corbey, 1992, Darwin, Dilthey, and beyond. Science, literature, and hermeneutical ontology. *Tractrix. Yearbook for the History of Science, Medicine, Technology, and Mathematics* 4, pp. 114-125.
- Sleutels, J., 1994, *Real knowledge. The problem of content in neural epistemics*. Nijmegen, hfdst. 8.

Opdracht 5

Lees: Friedrich Nietzsche, 1888, *Wie die wahre Welt endlich zur Fabel wurde*. In: *Götzendämmerung*.

Als wij het idee van een 'ware werkelijkheid' als referentiepunt voor objectieve kennis afschaffen, dreigen wij in relativisme te vervallen. Anderen bestrijden dit. "Die wahre Welt haben wir abgeschafft: welche Welt blieb übrig? die scheinbare vielleicht? ... Aber nein! mit der wahren Welt haben wir auch die scheinbare abgeschafft!" (Nietzsche). Leg uit waarom relativisme dreigt, en hoe Nietzsche zich hiertegen weert. Ben je het met Nietzsche eens? Motiveer je antwoord.

Conceptuele exploitatie van natuurlijke informatie. Necker-kubus met twee 3D-interpretaties.

Opdracht 6

Kants 'transcendentale deductie' van de mogelijkheidsvoorwaarden van onze kennis wordt wel als volgt samengevat:

- 1 Wij beschikken in feite over wetenschappelijke kennis (namelijk Euclidische meetkunde en Newtoniaanse natuurkunde).
- 2 Wetenschappelijke kennis is alleen mogelijk als synthetische oordelen a priori mogelijk zijn.
- 3 Synthetische oordelen a priori vooronderstellen een 'ingebouwd' systeem van vormen van zintuiglijkheid ('ruimte' en 'tijd') en van categorieën van het denken (zoals 'causaliteit', 'substantialiteit' enzovoort).
- 4 Ergo: wij beschikken over zo'n ingebouwd systeem van vormen van zintuiglijkheid en categorieën van het denken.

Op grond van een dergelijke samenvatting wordt vervolgens beargumenteerd dat de door Kant afgeleide categorieën historisch bepaald zijn, omdat zij in premisse (1) bepaalde—tegenwoordig als achterhaald beschouwde—wetenschappelijke theorieën vooronderstellen: nieuwe theorieën vergen nieuwe synthetische oordelen a priori, ergo nieuwe categorieën. Wat vind je van deze redenering. Kan er volgens jou uit geconcludeerd worden dat een transcendentale filosofie nooit de laatste, onderliggende noodzakelijke voorwaarden van kennis kan blootleggen?

Kant over het lot van de metafysica

"Der Kampfplatz dieser endlosen Streitigkeiten heißt nun Metaphysik. Es war eine Zeit, in welcher sie die Königin aller Wissenschaften genannt wurde, und, wenn man den Willen vor die Tat nimmt, so verdiente sie, wegen der vorzüglichen Wichtigkeit ihres Gegenstandes, allerdings diesen Ehrennamen. Jetzt bringt es der Modeton des Zeitalters so mit sich, ihr alle Verachtung zu beweisen und die Matrone klagt, verstoßen und verlassen, wie Hecuba: modo maxima rerum, tot generis natisque potens—nunc trahor exul, inops—Ovid. Metam." (Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, Vorrede zur ersten Auflage, A viii-ix).

Treft Kants kenleer wellicht hetzelfde lot?

Begrippen

transcendentale deductie
subjectivisme
objectivisme
relationisme
ecologische benadering
Anschauung
Schema
Kategorie

6. Substantie en accident

■ Inleiding

- 1 Etymologie: ουσια (ousia), υποκειμενον (hypokeimenon), onder-liggend, sub-stantia, sub-stratum
- 2 Een fundamentele ambiguïteit in Aristoteles' substantiebegrrip. ουσια (ousia). Substantia prima (eerste substantie), zelfstandig zijnde, particulier ding; substantia secunda (tweede substantie), essentie, quidditas.
- 3 Traditionele basiskenmerken van substanties dragen sporen van deze dubbelzinnigheid: zelfstandige existentie—zelfstandige essentie. Zelfstandigheid, onafhankelijkheid, individualiteit.

■ Historische fenomenologie van het substantiebegrrip

- 1 Reëel correlaat van het logisch subject van uitspraken. Aristoteles.
- 2 Dat wat op zichzelf kan bestaan zonder iets anders nodig te hebben om te bestaan. Substantie als zelfstandige existentie. Aristoteles, Descartes, Spinoza.
- 3 Dat wat op zichzelf begrepen kan worden zonder iets anders te vooronderstellen waaruit het begrepen wordt. Substantie als zelfstandige essentie. Aristoteles, Descartes, Spinoza, Leibniz.
- 4 De kapstok waaraan de eigenschappen hangen. Locke (eigenschapsloos substraat), Aristoteles (concreet compositum van stof en vorm).
- 5 Dat wat gelijk blijft wanneer al het andere verandert. Onderscheid tussen absolute en relatieve verandering. Aristoteles, Ionische natuurfilosofen, Hume, Kant.

- 6 Dat wat volstrekt individueel is. Aristoteles, Leibniz.

■ Enkele substantie-systemen vergeleken

- 1 Aristoteles en Scholastiek. Essentie, substantie, individuatie. Boom van Porphyrius.
- 2 Descartes' radicaal substantie-dualisme
- 3 Spinoza's monisme. Deus sive natura
- 4 Leibniz. Pluralisme van vensterloze monaden. Substantie en individueel begrip.
- 5 Een reconstructie van Spinoza's bewijs van het noodzakelijk bestaan van één enkele substantie. Het ontologisch Godsbewijs nader bekeken.
- 6 Substantie nu: Saul Kripke over mogelijke werelden, vaste verwijzers (rigid designators), individuen en natuurlijke soorten (natural kinds).

■ Substantiële problemen

- 1 Essentie en individuatie
- 2 Substantie en causaliteit. Enkele 17e-eeuwse opvattingen. Descartes over fysische en spirituele causaliteit (transitieve causaliteit, 'estafette'-theorie), Malebranche (occasionalisme), Spinoza (expressieve causaliteit, logicisme), Leibniz' oplossing als hybride.
- 3 Hume, Kant, en verder?

■ Bestaan er tegenwoordig nog substanties, en zo ja, hoeveel?

- 1 De twee tafels van Eddington.
- 2 Wetenschap en metafysica

Aristoteles over het substantiebegrrip van de Ionische natuurfilosofen

"They believe that nothing is either generated or destroyed, since this kind of primary entity (φυσισ, physis) always persists. Similarly we do not say that Socrates comes into being absolutely (γίγνεσθαι ἀπλως, gignesthai haplos) when he becomes handsome or cultured, nor that he is destroyed when he loses these qualities; because the substrate (το υποκειμενον, to hypokeimenon), Socrates himself, persists. In the same way nothing else is generated or destroyed; for there is some entity (τινα φυσιν, tina physin), or more than one, which always persists and from which all other things are generated" (Aristoteles, *Metaphysica*, I, 3, 983b14-18, vert. Tredennick, Loeb).

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

- Cottingham, J., 1988, Substance. In: *The rationalists*. Oxford, Oxford UP, pp. 75-114.
- Spinoza's godsbewijs (*Ethica* I, Prop. 11). Tweetalige editie (Latijn/Nederlands) door J. Sleutels.

Achtergrondliteratuur

- Carr, B., 1987, Substance. In: *Metaphysics. An introduction*. London, Macmillan, pp. 25-52.
- Descartes, R. Les principes de la philosophie. In: *Oeuvres philosophiques*. Éd. Alquié. Garnier Frères, Paris, 1965vv, dl. 3, pp. 91-525.
- Kripke, S., 1980, *Naming and necessity*. Blackwell, Oxord.
- Leibniz, G.W., 1975, *Philosophical writings*. Ed. G.H.R. Parkinson. London, Dent (Everyman's Library).

- Leibniz, G.W., 1981, *Metafysische verhandeling*. Ed. M. Karskens. Bussum, Het Wereldvenster.
- Spinoza, B., De deo. In: *Ethica*, dl. 1. (Vertaald door N. van Suchtelen.)

G.W. Leibniz (1646-1716).

Leibniz was een uomo universale zoals onze tijd die niet meer kan kennen:

diplomaat, hoveling, mijningenieur, historicus, wiskundige, fysicus, theoloog en filosoof. Leibniz ontwikkelde, onafhankelijk van Isaac Newton, de grondslagen van de infinitesimaalrekening. Met Newtons volgelingen onderhield hij een beroemde discussie over de vraag of ruimte absoluut (Newton) dan wel relatief (Leibniz) is; wij geven thans Leibniz gelijk. Met de volge-

lingen van Descartes begon hij een discussie over de vis viva, de 'levende kracht' of hoeveelheid energie van bewegende lichamen. Volgens de Cartesianen bedraagt deze energie mv (massa x snelheid), terwijl Leibniz zijn berekeningen baseerde op mv², een voorloper van ons begrip van kinetische energie. Leibniz is vooral bekend geworden om zijn bizar ogende metafysica, de monadenleer: de theorie dat het universum bestaat uit ontelbare, vensterloze, spirituele, ondeelbare krachtcentra, de 'monaden'. Bertrand Russell, die aan het begin van onze eeuw een beroemde monografie over Leibniz schreef, bekende: "I felt—as many others have felt—that the Monadology was a kind of fantastic fairy tale, coherent perhaps, but wholly arbitrary" (*The philosophy of Leibniz*, London, 1900, xvii).

In zijn *Monadologie* (1714) bepaalde Leibniz dat substanties monaden zijn: zij zijn ondeelbaar, niet-ruimtelijk, spiritueel, volkomen uniek en vensterloos. Leibniz beweerde dat geen twee dingen hetzelfde zijn. Omgekeerd: wat niet onderscheidbaar is, is identiek (het zogeheten principium identitatis indiscernibilium, het beginsel van de identiteit van niet onderscheidbare dingen). Technisch gesproken betekent dit dat twee dingen niet alleen numeriek (*solo numero*) kunnen verschillen. In een poging Leibniz' ongelijk te bewijzen bracht ene Von Alvensleben, evenals Leibniz verbonden aan het hof van Hanover, een ochtend door in de tuin van slot Herrenhausen. Hij zocht tevergeefs naar twee eikebladeren met exact dezelfde eigenschappen.

Descartes' over de substantie

"Lors que nous concevons la substance, nous concevons seulement une chose qui existe en telle façon qu'elle n'a besoin de soi-mesme pour exister. (...) À proprement parler, il n'y a que Dieu qui soit tel, & il n'y a aucune chose créée qui puisse exister un seul moment sans estre soustenuë & conseruëe par sa puissance. C'est pourquoy on a raison dans l'Escole de dire, que le nom de substance n'est «vniuoque» au regard de Dieu & des creatures, c'est à dire qu'il n'y a aucune signification de ce mot que nous conceuons distinctement, laquelle conuienne à luy & à elles; mais pource qu'entre les choses créées quelques-vnes sont de telle nature qu'elles ne peuuent exister sans quelques autres, nous les distinguons d'avec celles qui n'ont besoin que du concours ordinaire de Dieu, en nommant celles-ci des substances, & celles-là des qualitez ou des attributs de ces sustances" (Descartes, *Principes de la philosophie*, I, § 51).
 "Mais, encore que chaque attribut soit suffisant pour faire connoistre la sub-

stance, il y en a toutefois vn (...) en chacune qui constituë sa nature & son essence, & de qui tous les autres dependent. A sçauoir, l'estenduë en longueur, largeur & profondeur, constituë la nature de la substance corporelle; & la pensée constituë la nature de la substance qui pense" (Descartes, *Principes*, I, § 53).

Spinoza's definities

"Def. 2. Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur; hoc est id, cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei, à quo formari debeat.
 "Def. 3. Per attributum intelligo id, quod intellectus de substantiâ percipit, tamquam eiusdem essentiam constituens.
 "Def. 4. Per modum intelligo substantiæ affectiones, sive id, quod in alio est, per quod etiam concipitur" (Spinoza, *Ethica*).

Leibniz' Monadologie

"1. The monad, of which we shall speak here, is nothing but a simple substance which enters into compounds; simple, that is to say, without parts.
 "2. And there must be simple substances, because there are compounds; for the compound is nothing but a collection or aggregatum of simples.
 "3. Now where there are no parts, there neither extension, nor shape, nor divisibility is possible. And these monads are the true atoms of nature and, in a word, the elements of things.
 "6. Thus it may be said that monads can only begin and end all at once, that is to say they can only begin by creation and end by annihilation, whereas a compound begins or ends by parts.
 "7. There is also no means of explaining how a monad can be altered or changed within itself by any other created thing, since it is impossible to displace anything in it or to conceive of the possibility of any internal motion being started, directed, increased, or diminished within it, as can occur in compounds, where change among the parts takes place. Monads have no windows, by which anything could come in or go out.
 "8. Monads, however, must have some

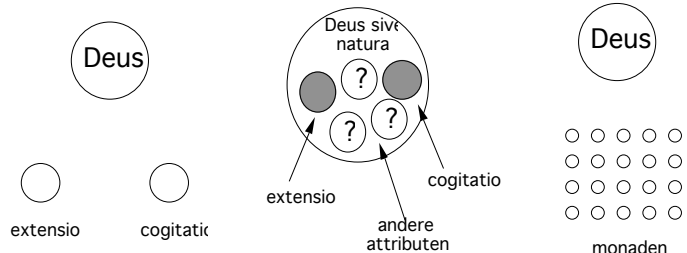
qualities, otherwise they would not be things at all.
 "9. Indeed, every monad must be different from every other. For there are never in nature two beings which are precisely alike.
 "10. I also take it as granted that every created thing, and consequently the created monad also, is subject to change, and indeed that this change is continual in each one.
 "11. It follows from what we have just said, that the natural changes of monads come from an internal principle, since an external cause would be unable to influence their inner being" (Leibniz, *Monadology*. Ed. Parkinson).

	Aristoteles	Descarte:	Spinoza
ens subsister	substanti	substanc	substanti
essenti:		nature ou essence	attributu
acciden:		qualités ou attributs	modus

Boven: de terminologie van Aristoteles, Descartes en Spinoza vergeleken

Beneden: enkele 17e-eeuwse substantiemetafysica's vergeleken

Van links naar rechts: Descartes' dualisme, Spinoza's monisme, Leibniz' pluralisme.

Locke en Kant over substantie

Volgens Locke is ons algemene idee van substantie dat van de drager van eigenschappen, "something besides the extension, figure, solidity, motion, thinking, or other observable ideas, though we know not what it is". Volgens Kant is 'substantie' geen ding-op-zich, maar een categorie van het verstand.

"The idea then we have, to which we give the general name substance, being nothing but the supposed, but unknown, support of those qualities we find existing, which we imagine cannot subsist sine re substante, without something to support them, we call that support substantia; which, according to the true import of the word, is, in plain English, standing under or upholding" (Locke, *Essay concerning human understanding*, II, ch. 23, § 2).

"Das Schema der Substanz ist die Beharrlichkeit des Realen in der Zeit, d.i. die Vorstellung desselben, als eines Substratum der empirischen Zeitbestimmung überhaupt, welches also bleibt, indem alles andere wechselt. (...) Das Schema der Ursache und der Kausalität eines Dinges überhaupt ist das Reale, worauf, wenn es nach Belieben gesetzt wird, jederzeit etwas anderes folgt. Es besteht also in der Sukzession des Mannigfaltigen, in so fern sie einer Regel unterworfen ist" (Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, A 144 B 183).

Begrippen

- identiteit en differentie
- (her)identificatie
- essentie
- substantie
- causaliteit
- substantie
- ουσια (ousia)
- substratum
- υποκειμενον (hypokeimenon)
- πρωτη / δευτερη ουσια (protè/deuterè ousia)
- substantia prima/secunda
- essentie
- accident
- attribuut
- modificatie, modus
- causa sui
- ontologisch Godsbewijs
- monisme
- dualisme
- pluralisme
- pijnappelklier (epifyse)
- interactionisme
- occasionalisme
- harmonie préétablie
- psychofysisch parallélisme
- causaliteit

- individualiteitsbeginsel
- numerieke identiteit
- kwalitatieve identiteit
- specifieke identiteit
- volledig begrip
- infima species
- Boom van Porphyrius
- vaste verwijzer (rigid designator)
- natuurlijke soorten
- transworld identity
- world-bound individuals
- determinisme
- hoeveelheid beweging
- vensterloze monade
- Deus sive natura

Opdracht 7

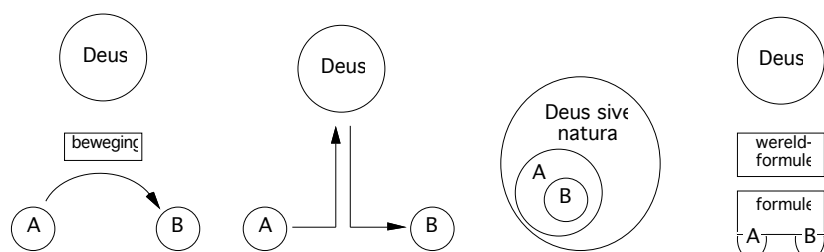
Het substantie-dualisme van Descartes sluit strikt genomen elke vorm van interactie tussen res extensa en res cogitans uit. Ofschoon causale werking binnen een substantie verklaarbaar is, stelt causale werking tussen substanties ons voor een probleem. Ga na hoe dit probleem ontstaat en hoe het wordt opgelost door Aristoteles, Malebranche, Spinoza en Leibniz.

Descartes' systeem is inconsistent: actie tussen stof en geest is onmogelijk behalve in de epifyse (pijnappelklier, H), gelegen ongeveer in het centrum van de hersenen. De epifyse treedt in beweging ten gevolge van zenuwactiviteit; de geest wordt deze bewegingen gewaar en ontcijfert hun betekenis. Op zijn beurt kan de geest de epifyse in beweging zetten en zodoende ook de spieren in het lichaam. Wij hebben gezien dat Descartes' theorie, naast metafysische problemen, ook grote kentheoretische bezwaren oproept. Welke?

Enkele 17e-eeuwse modellen voor causaliteit

Van links naar rechts: Descartes' estafette-theorie van fysische oorzakelijkheid (overdracht van quantitas motus), Malebranche's occasionalisme, Spinoza's logisch-determinisme en Leibniz' compromis (harmonie préétablie).

Opdracht 8

Lees: Cottingham, J., 1988, Substance. In: *The rationalists*. Oxford, Oxford UP, pp. 75-114.

- 1 Geef in je eigen woorden Aristoteles' theorie van de eerste substantie (substantia prima) weer. Wat was ook alweer de tweede substantie (substantia secunda) en hoe hangt deze samen met de eerste?
- 2 Waarom kan volgens Leibniz extensie of ruimte beslist geen substantie zijn? Hoe zou Descartes op deze objectie reageren?
- 3 Leg uit waarom volgens respectievelijk Aristoteles, Descartes, Spinoza, Leibniz en Locke een paard wel of niet een substantie is. Verwerk in je antwoord de begrippen numerieke, kwalitatieve en essentiële identiteit.
- 4 Welk verband bestaat er tussen de begrippen identiteit, substantie en transcendentale deductie?
- 5 Kripke's notie van een 'rigid designator' geeft een explicatie van onze pre-reflexieve notie van identiteit, zoals die tot uitdrukking komt in ons spontane taalgebruik. Leg uit wat hiermee bedoeld wordt.
- 6 Vergelijk de opvattingen van Kripke en Leibniz m.b.t. individuen.
- 7 Welk van beide is je het liefst: de opvatting van Spinoza (één substantie waarvan de toestanden en verschijningsvormen volledig gedetermineerd met elkaar samenhangen), of die van Leibniz (oneindig veel substanties zonder onderlinge causale samenhang)? Is dit klassieke dilemma heden ten dage nog van belang? Motiveer je antwoord.

7. Lichaam en geest

■ Lichaam en geest volgens Aristoteles

- 1 Hylemorfisme. Definitie van de ziel (ψυχή, psychè) als de eerste entelechie van een natuurlijk lichaam dat de aanleg tot leven heeft.
- 2 Scala naturae. Vegetatief, sensitief en intellectueel bestaan.
- 3 Receptie in Christelijk denken. Problemen rond naturalisme en spirituele individualiteit. Actief (νοῦς ποιητικόν, nous poiêtikon, intellectus agens) en passief intellect (νοῦς παθητικόν, nous pathêtikon, intellectus passivus).

■ Het verraad van Descartes

- 1 Nieuw begrip van subjectiviteit in de wijsbegeerte van de moderne tijd.
- 2 Monisme, dualisme, pluralisme, occasionalisme, epifenomenalisme, materialisme, parallellisme.
- 3 Descartes als uitvinder van de geest.

■ Criteria van het mentale

- 1 Privé-domein (privacy), intentionaliteit, onbetwifelbaarheid (indubitability), oncorrigeerbaarheid (incorrigibility), onmiddellijke gegevenheid (immediacy), zelfstandig bestaan, zelfstandige kenbaarheid.

- 2 Enkele voorbeelden: ‘raw feels’, qualia, herinneringen, overtuigingen, verlangens, emoties.
- 3 Is de geest een eenheid of een congeries van uiteenlopende zaken (processen, toestanden, eigenschappen, ‘inhouden’)? De Mythe van het Cartesiaans Theater.

■ De moderne metafysica van het mentale

- 1 Dualisme, reductionisme, behaviourisme, functionalisme, token- en type-fysicalisme, superveniëntie, eliminationisme, ‘double aspect’-theorie.
- 2 Geestelijke substantie of psychologische eigenschappen?
- 3 Over personen zonder geest. Bestaan er tegenwoordig nog geesten? Volkspsychologie, common sense en wetenschap. Voorbeeld: ‘intelligentie’ als niet (eenduidig) refererende term.

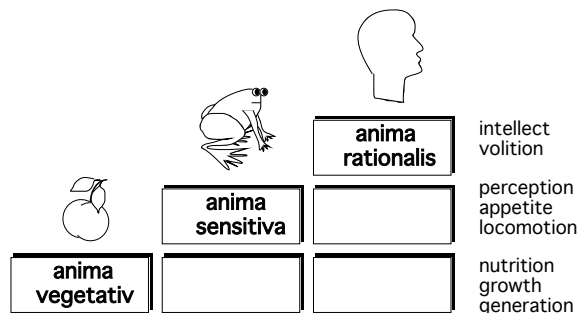
■ Functionalisme en computationalisme

- 1 Cognitiewetenschap en computationalisme. Homunculus fallacy, computeranalogie, kunstmatige intelligentie. Hardware en software. Was Aristoteles een functionalist?
- 2 Searle’s ‘Chinese Room’-gedachtenexperiment. Sterke en zwakke AI. Kan een computerprogramma ooit een verklaring geven van cognitieve processen?

Aristoteles over de ‘ziel’

“De ziel is de eerste entelechie van een natuurlijk lichaam dat de aanleg tot leven bezit” (Aristoteles, *De anima*, II, 1)

In de Aristotelisch-Scholastische filosofie vinden wij niet zozeer een dualisme van lichaam en geest, maar veeleer een ‘quaternisme’ van natuurlijk lichaam + drie ‘zielen’.

Opdracht 9

Leg uit waarom de klassieke definitie van de mens, ‘homo est animal rationale’, het wezen van de mens weergeeft.

Descartes over de ‘ziel’

“Sed quid igitur sum? Res cogitans. Quid est hoc? Nempe dubitans, intelligens, affirmans, negans, volens, nolens, imaginans quoque, & sentiens” (Descartes, *Meditationes de prima philosophia*, Meditatio secunda, AT VII, 28).

L’homme machine

“L’homme n’est pas pétri d’un limon plus précieux; la Nature n’a employé qu’une seule pâte, dont elle a seulement varié les levains”

De filosoof-arts Julien Offray de Lamettrie (1709-1751), vertaler van Boerhaave, wiens theorieën hij in Frankrijk verbreidde, kwam in opspraak door zijn uitgesproken materialistisch atheïsme. Hij publiceerde onder meer *Histoire naturelle de l’âme* (1745), *L’homme machine* (1747) en *L’homme plante* (1748). Bovenstaand citaat is afkomstig uit *L’homme machine*.

Verplichte literatuur bij dit onderwerp

Searle, J., 1980, Minds, brains, programs. *Behavioral and Brain Sciences* 3, pp. 417-424.

Sleutels, J., 1989, Zekjapanners, superchinezen en hersenschimmen. De hedendaagse filosofie van de cognitiewetenschap. In: C. Brown, P. Hagoort en T.C. Meijering, red., 1989, *Vensters op de geest*. Utrecht, Grafiet, pp. 252-290.

Sleutels, J., 2001, Intentionaliteit. *Wijsgerig Perspectief* 2000-2001.

Achtergrondliteratuur

Churchland, P.M., 1984, *Matter and consciousness. A contemporary introduction to the philosophy of mind*. MIT Press, Cambridge, MA.

Dennett, D.C., 1991, *Consciousness explained*. London, Penguin Books.

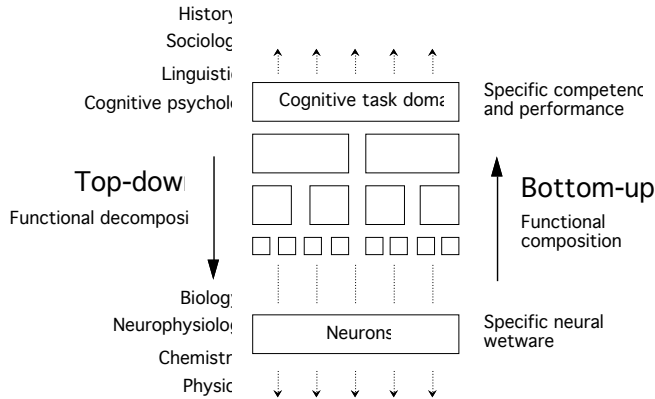
Gardner, H., 1985, *The mind's new science*. New York, Basic Books.

Hofstadter, D.R., en D.C. Dennett, red., 1981, *The mind's I. Fantasies and reflections on self and soul*. New York, Basic Books.

Peursen, C.A., 1981, *Lichaam, ziel geest. Inleiding tot een wijsgerige antropologie*. Oorspr. druk 1956. Utrecht, Bijleveld.

Rorty, R., 1979, *The invention of the mind*. In: *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton, NJ, Princeton UP.

Ryle, G., 1949, *The concept of mind*. London, Hutchinson.

Top-down en bottom-up

Hiernaast: Twee benaderingen van mentale verschijnselen: top-down en bottom-up. Hiërarchische organisatie van wetenschappen en hun objecten.

Begrippen

- ψυχή (psychè), anima
- intentionaliteit
- qualia
- Cartesiaans theater
- psychofysisch monisme en dualisme
- interactionisme
- occasionalisme
- parallelisme
- epifenomenalisme
- materialisme
- double aspect-theorie
- token- en type-fysicalisme
- reductionisme
- behaviorisme
- functionalisme
- eliminatief materialisme
- computationalisme
- computeranalogie
- sterke en zwakke AI
- homunculus fallacy
- Chinese Room

Opdracht 10

In een beroemde metafoer vergelijkt de occasionalist Geulincx de verhouding tussen lichaam en geest met die tussen twee gelijklopende klokken. Volgens hem lopen de klokken gelijk omdat God, de Grote Klokkenmaker, ze telkens weer handmatig gelijkzet. Hoe zou je de relatie tussen lichaam en geest volgens (1) Descartes, (2) Spinoza, (3) Malebranche en (4) Leibniz weergeven in termen van deze klokmetafoer?

Opdracht 11

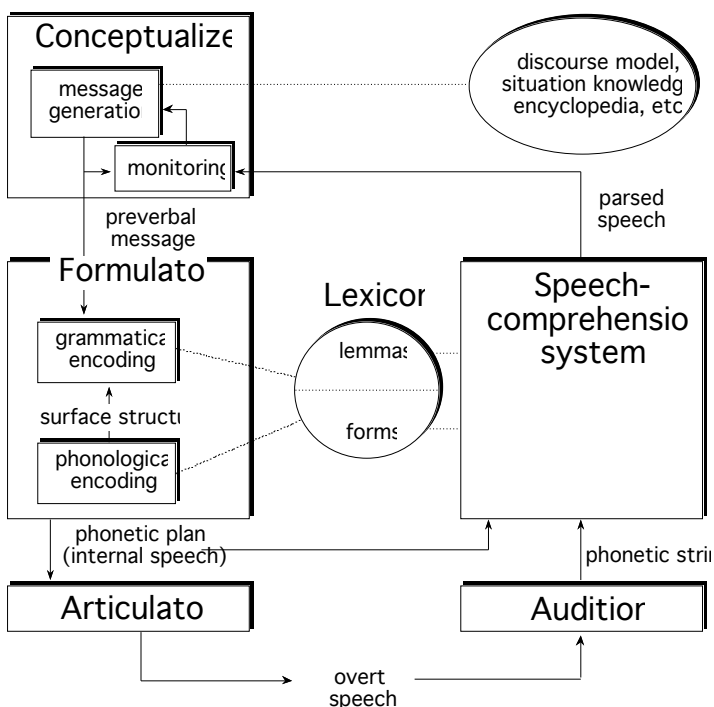
Lees: John Searle, *Minds, brains, and programs*.

1. Geef een kernachtige samenvatting van Searle's argument, waarin je zo exact mogelijk aangeeft (a) waartegen het argument gericht is, (b) hoe het argument luidt (dit moet in twee zinnen lukken).
2. Hoe luidt Searle's eigen, positieve positie?
3. Ben je het eens met Searle's 'Chinese Room'-argument? Waarom wel/niet?
4. Hoe kun je beredeneren dat Searle's argument leunt op de Mythe van het Cartesiaanse theater?

Opdracht 12

Links is afgebeeld een deel van de functionele structuur van de taalprocessor. (Naar: Levelt, W., 1989, *Speaking*. Cambridge, MA, MIT Press.) Leg aan de hand van onderstaand citaat van Daniel Dennett uit hoe zulke schema's worden geacht kenprocessen te verklaren. Wat vindt Searle van deze redenering? En wat vind je er zelf van?

"Homunculi are bogeymen only if they duplicate entire the talents they are rung in to explain (...). If one can get a team or committee of relatively ignorant, narrow-minded, blind homunculi to produce the intelligent behavior of the whole, this is progress. (...) Eventually this nesting of boxes within boxes lands you with homunculi so stupid (...) that they can be, as one says, 'replaced by a machine'. One discharges fancy homunculi from one's scheme by organizing armies of such idiots to do the work" (D.C. Dennett, *Brainstorms*, 1978, pp. 123-124).

8. Prima philosophia?

Dit onderwerp moet je zelf uitwerken in de afsluitende opdracht bij de collegereeks. De thema's die hierbij aan de orde komen kunnen als volgt worden samengevat:

- 1 Het idee van een Eerste Filosofie. Oorsprong en ratio.
- 2 Pretendenten voor de rol van prima philosophia: de strijd tussen metafysica en kennisleer. Belang van Kant's 'Copernicaanse revolutie'. Objectivisme en subjectivisme: blauwdruk van het universum versus blauwdruk van het intellect.
- 3 Rorty: 'solidariteit' en 'objectiviteit' als fundamentele epistemische behoeften. Realisme en relativisme. Drie vormen van relativisme.
- 4 Voorbij objectivisme en subjectivisme. Relationele interpretatie van transcendentale deductie. Verhouding tot Rorty's 'solidariteit' en 'relativisme'. Consequenties voor de notie van een Eerste filosofie
- 5 Prima philosophia in onze (post-)moderne tijd.

Algemene aanwijzingen bij het schrijven van een werkstuk

Voordat wordt ingegaan op de inhoud van het werkstuk volgt eerst een aantal richtlijnen, tips en suggesties die je bij het schrijven van nut zullen zijn. De volgende onderwerpen komen aan de orde:

- retorische optica
- retorische logica
- technische begrippen
- interpunctie, aanhalen en cursiveren
- illustratiemateriaal
- citaten en verwijzingen
- afkortingen
- bibliografie

Retorische optica

Zorg ervoor dat je bladspiegel er ordelijk uitziet. Houd daarom consequent dezelfde marges aan, nummer de pagina's op een vaste, in het oog springende plaats, maak gebruik van duidelijke illustraties. Heel belangrijk is dat de verschillende onderdelen van je paper goed herkenbaar zijn. Gebruik daarom uniforme paragraaftitels, alinea's, citaten en voetnoten.

Maak een optisch duidelijk onderscheid tussen paragrafen: markeer het begin van een nieuwe paragraaf met een duidelijke witregel en een (al dan niet genummerde) paragraaftitel, gevolgd door de eerste alinea van de nieuwe paragraaf. Het komt de rust van je bladspiegel ten goed wanneer je de eerste regel van een nieuwe alinea niet laat inspringen; om dezelfde reden moet ook worden afgeraden om een nieuwe paragraaf te beginnen met een (inspringend) lang citaat. Onderscheid paragraaftitels van de rest van je tekst, bij voorkeur door ze te cursiveren of te onderstrepen.

Zorg ervoor dat je alinea's van redelijke lengte zijn en dat ze duidelijk van elkaar zijn onderscheiden. De klassieke manier om een nieuwe alinea (niet zijnde de

eerste alinea van een paragraaf) te beginnen is de eerste regel van de nieuwe alinea duidelijk (ongeveer 1 cm) te laten inspringen; gebruik in dat geval geen witregel tussen alinea's.

Sommige onderdelen van een tekst vragen erom extra gemarkeerd te worden. Dit is onder meer het geval bij lange citaten, voetnoten en lange opsommingen, waaronder genummerde stellingen en definities.

Retorische logica

Alinea's zijn de logische atomen van je betoog, paragrafen de moleculen. Zorg ervoor dat elke alinea een zelfstandig, afgerond deel van een redenering bevat. Het logisch verband tussen opeenvolgende alinea's moet volkomen duidelijk zijn. Houd daarom zelf te allen tijde scherp de functie van je alinea's in het oog: wat wil je in een alinea precies aantonen en hoe verhoudt dit zich tot de strekking van voorafgaande en volgende alinea's? De aangewezen weg om het verband tussen alinea's zowel voor jezelf als voor de lezer maximaal duidelijk te maken is het aanbrengen van een expliciete ordening. De taal biedt je daartoe tal van mogelijkheden, waaronder de volgende:

- Als je drie aspecten, posities of problemen onderscheidt, kondig die dan met naam en toenaam aan en werk ze vervolgens genummerd af ("Ten eerste...", "In de tweede plaats...", "De derde distinctie, ten slotte, ...").
- Besprak je in de vorige alinea theorie A en wil je nu een alternatief bespreken, begin je nieuwe alinea dan met zinswendingen als "Theorie A is niet de enige oplossing voor het probleem van X. Een alternatieve positie wordt ingenomen door ..."
- Begin een alinea nooit met een onduidelijke verwijzing in de trant van "Dit hebben wij al eerder gezien bij ...", "Kritiek hierop kwam van ...", "De genoemde schrijvers ...", "Het tweede punt gaat niet op omdat ...",

"In de eerste alinea van pagina 3 werd gesteld dat ...". Geef steeds expliciet aan om welke stellingen, personen, enzovoort het gaat. Je denkt misschien dat dergelijke herhalingen de lezer gaan vervelen, maar het tegendeel is waar.

Ook de redenering binnen een alinea moet zo transparant mogelijk zijn. Maak daarom alle stappen van je gedachtengang expliciet. Gebruik argumentatieve constructies zoals "Gesteld dat ...", "Hieruit volgt ...", "De verzwegen aanname in deze redenering is ...", enzovoort. Maak levendig maar logisch gebruik van voegwoorden en verbindingen zoals "omdat", "immers", "want", "daarentegen", "maar", "echter", "evenwel", "aan de ene/andere kant".

Merk je dat het je niet lukt om een bepaalde stap in je redenering goed onder woorden te brengen, dan heb je meestal het desbetreffende standpunt, de objectie of de implicatie onvoldoende scherp voor ogen. Dwing jezelf tot een meer nauwkeurige formulering ervan. Probeer de naakte essentie van het probleem (theorie, standpunt, enzovoort) zo zorgvuldig en beknopt mogelijk te verwoorden. Vaak helpt het als je een expliciete definitie van een probleem of positie geeft, bijvoorbeeld

- 5 Externalisme = de houding in metafysica en kenleer die vooronderstelt dat de werkelijkheid een eigen, subject-onafhankelijke structuur bezit.

Dergelijke definities zijn bijna altijd enigszins gekunsteld en onvolledig, of zelfs onjuist als weergave van de theorie van een bepaalde schrijver. Dit is op zich geen bezwaar, als je maar aangeeft waarom volgens jou de definitie de meest relevante aspecten weergeeft. Deze methode is zeer bevorderlijk voor de opbouw van een heldere redenering: je kunt nu bijvoorbeeld laten zien dat "externalisme, in de zin van definitie (5), ..."

Bij het uitleggen van abstracte filosofische denkbeelden laten veel studenten zich verleiden tot een puur abstracte weergave. Dit ontardt al gauw in oeverloos gezwam, doorgaans gesteld in een steeds eigenzinniger en onbegrijpelijker wordend idioom. Om dit verschijnsel tegen te gaan kun je met profijt de volgende regel hanteren: telkens wanneer je een abstracte conclusie hebt bereikt (of een theorie in abstracto hebt uitgelegd), moet je ook een voorbeeld geven. Laat zien dat je in staat bent om abstracte theorieën toe te passen. Wanneer je zojuist hebt uitgelegd wat hylemorfisme is, bijvoorbeeld, moet je aangeven wat volgens deze theorie de overeenkomsten en verschillen tussen twee bomen zijn.

Technische begrippen

Leg alle technische begrippen duidelijk uit. Introduceer ze eventueel aan de hand van een uitdrukkelijke definitie, ontleend aan een bekende tekst. Helpen de bekende teksten niet bij het verduidelijken van bepaalde termen of posities, beroep je dan op common sense en alledaags spraakgebruik. Gebruik alle technische begrippen consequent in dezelfde betekenis. Breng in geval van twijfel de nodige onderscheidingen aan. Rorty's notie van 'realisme', bijvoorbeeld, is niet dezelfde als die van Putnam. Evenmin valt de op college gehanteerde notie van een 'objectieve transcendentale deductie' volledig samen met Rorty's begrip van 'objectiviteit'.

Interpunctie, aanhalen en cursiveren

Voor de interpunctie van je tekst kunnen de volgende vuistregels worden gebruikt.

- Gebruik liever twee korte zinnen dan één lange.
- Puntkomma's kunnen het beste worden gebruikt om een contrast aan te geven; gebruik ze niet in opsommingen of om bijzinnen te scheiden. Gebruik niet meer dan één puntkomma per zin.
- Komma's worden in het Nederlands spaarzaam gebruikt; zij worden vooral gebruikt in opsommingen, rond bijzinnen en op natuurlijke rustplaatsen in de zin. In de vorige zin, bijvoorbeeld, kan de puntkomma niet worden vervangen door een komma. Gebruik geen komma voor 'en'.
- Gebruik geen gedachtenstreepjes en wees zeer zuinig met het gebruik van haakjes.
- Na een dubbele punt (:) volgt altijd een uitleg van het voorgaande. Na deze uitleg kan de hoofdzin niet worden voortgezet.

Voor het gebruik van aanhalingstekens en cursiveringen worden de volgende vuistregels geadviseerd. Welke regels je precies volgt is hier overigens minder belangrijk dan het hoofdbeginsel dat je de regels consequent moet volgen.

- Gebruik enkele aanhalingstekens ('...') om begrippen en uitdrukkingen aan te geven (als onderscheiden van dat waar zij voor staan), om technische termen te introduceren, alsmede om aan te geven dat uitdrukkingen oneigenlijk of ironisch gebruikt worden.
- Gebruik dubbele aanhalingstekens ("...") om letterlijke citaten aan te geven.
- Gebruik eventueel cursivering (of onderstreping) om nadruk te leggen. Vaak wordt cursivering ook toegepast in plaats van enkele aanhalingstekens bij de introductie van technische termen en om begrippen aan te geven (als onderscheiden van de dingen waarvoor zij staan).
- Gebruik cursivering of onderstreping om *Fremdwörter* te markeren.
- Onderscheid begrippen van dingen. Zeg niet "het begrip realiteit", maar "het begrip 'realiteit'", of "het begrip *realiteit*".

Illustratiemateriaal

Gebruik schema's, tabellen en diagrammen om belangrijke zaken toe te lichten. Deze hulpmiddelen dienen niet alleen de lezer; zij dwingen ook de schrijver tot creativiteit en helderheid in het betoog. Illustraties zeggen meer dan duizend woorden, maar zij spreken zelden voor zich; licht ze in de hoofdttekst voldoende toe en/of plaats onder de illustratie een begeleidende tekst met uitleg. Denk niet te snel dat je in herhaling valt, of dat het 'zo maar duidelijk moet zijn'.

Citaten en verwijzingen

Om je uiteenzetting kracht bij te zetten kun je citeren uit het besproken werk. Kies je citaten zorgvuldig en spring er zuinig mee om. Als je teveel citaten gebruikt denkt de lezer al gauw dat hij met een knipselkrant te maken heeft. Korte citaten verwerk je gewoon in de hoofdttekst. Plaats de geciteerde tekst dan tussen dubbele aanhalingstekens ("...") en vermeld de bron. Lange citaten kun je het best in een inspringend tekstblok onderbrengen, met erboven en eronder een witregel.

Verwijs voortdurend naar de bronnen waarop je je baseert. Plaats verwijzingen in de hoofdttekst zelf of in noten. Plaats

noten ofwel aan de voet van de pagina, ofwel achter de tekst vóór de bibliografie. Het meest efficiënt is vaak het gebruik van een verkorte citeerwijze in de hoofdttekst zelf: "Rorty (1990, p. 21) beweert dat ...". Het alternatief is dat je in een voetnoot bij deze zin verwijst naar Rorty 1990, p. 21, dan wel de volledige titelbeschrijving plus pagina-aanduiding geeft.

Afkortingen

Vermijd afkortingen in de hoofdttekst. In verwijzingen kun je gebruik maken van onderstaande wetenschappelijke afkortingen.

p., pp., pagina('s), bladzijde(n)
v., vv., en volgende pagina('s).

Bijvoorbeeld: Searle 1992, pp. 112vv.

t.a.p., of l.c., loco citato, te aangehaalde plekke. Let op: moet ondubbelzinnig verwijzen naar kort tevoren aangehaalde pagina's uit hetzelfde, eerder reeds voluit genoemde werk.

a.w., of op.cit., opere citato, in het aangehaalde werk. Let op: moet ondubbelzinnig verwijzen naar kort tevoren aangehaalde pagina's uit hetzelfde, eerder reeds voluit genoemde werk. Let op: doorgaans gevolgd door pagina-aanduiding. Bijvoorbeeld: a.w., pp. 10-20; of: op.cit., p. 326.

red., of ed., editor, redactie. Let op: niet uitgever in de zin van uitgeverij, maar degene die schrijvers/artikelen rond een bepaald thema heeft verzameld. Ook: bezorger, bij uitgaaf van andermans werk. Bijvoorbeeld: Leibniz, *Gesammelte Werke*. Ed. Gerhardt.

red., of eds., editors, meerkoppige redactie.

Bibliografie

De bibliografie bevat een overzicht van alle geraadpleegde literatuur, met name van de literatuur waarnaar in tekst en noten wordt verwezen. De bibliografie bevindt zich aan het einde van de paper. Houd je aan de standaardwijze van citeren. Hieronder vind je enkele voorbeelden van de gangbare titelbeschrijving in bibliografieën.

Searle, J., 1980, Minds, brains, programs. *Behavioral and Brain Sciences* 3, pp. 417-424.

Carr, B., 1987, Categorical description. In: *Metaphysics. An introduction*. London, Macmillan, pp. 1-24.

Levelt, W., 1989, *Speaking*. Cambridge, MA, MIT Press.

- Hofstadter, D.R., and D.C. Dennett, eds., 1981, *The mind's I. Fantasies and reflections on self and soul*. New York, Bantam.
- Taylor, C., 1990, Rorty in the epistemological tradition. In: A. Malachowski, ed., 1989, *Reading Rorty. Critical responses to Philosophy and the Mirror of Nature (and beyond)*. Oxford, Blackwell, pp. 257-278.
- Harding, D.E., 1981, On having no head. In: Hofstadter and Dennett 1981, pp. 23-30.

Slotopmerkingen

Ook stilistische kwaliteit wordt meegewogen bij de beoordeling van de paper. Neem bovenstaande adviezen ter harte. Tot slot volgt hier nog een viertal vingerwijzingen. Het zijn geenszins de minst belangrijke tips. Au contraire.

- Scheid hoofdzaken van bijzaken. Bedenk dat de bespreking van een bijzaak, ook al is zij nog zo interessant, gegarandeerd afbreuk doet aan de kracht van je betoog.
- Gebruik schrijftaal, geen spreektaal.
- Zondig niet tegen grammatica of orthografie.
- De docent is allergisch voor vage orakeltaal.

Eindopdracht

Lees: Rorty, Richard, *Solidariteit of objectiviteit?* In: *Solidariteit of objectiviteit? Drie filosofische essays*. Boom, Meppel/Amsterdam, 1990, pp. 19-40. Voor beknopte achtergrondinformatie over leven en werk van Richard Rorty kun je eventueel de 'Inleiding' bij bovengenoemde bundel raadplegen (pp. 7-18). Rorty heeft grote internationale bekendheid gekregen met zijn boek *Philosophy and the mirror of nature* (Princeton, 1979), waarnaar ook in de colleges is verwezen. In dit ambitieuze werk hekelt hij vooral de spiegelmetafoor die volgens hem ten grondslag ligt aan de moderne, post-Cartesiaanse wijsbegeerte—het idee dat de menselijke geest fungeert als een spiegel van de gekende werkelijkheid. Rorty traceert de werking van deze 'optische' ideologie in de filosofie van klassiekers als Descartes, Locke en Kant, maar ook in de moderne taal-filosofie, wetenschap-leer, philosophy of mind en ethiek. Hij pleit voor een radicale breuk met deze traditie—de filosofie moet niet langer worden gezien als first philosophy, als 'funderende' of anderszins geprivilegieerde discipline, maar als een bijdrage tot de "ongoing conversation of mankind". Het essay over solidariteit en objectiviteit kan worden gezien als een verbreding van deze thematiek.

Voor het schrijven van de paper moet je, naast Rorty's essay, ook gebruik worden gemaakt van de collegestof en de overige bestudeerde literatuur. Zorg dat je deze paraat hebt.

Schrijf een werkstuk op basis van het hierna beschreven model. Het model

geeft de ruwe argumentatiestructuur van je werkstuk weer; het bevat tevens enkele andere suggesties voor de opbouw van het werkstuk. Je mag van het model afwijken als de logica van je betoog je daartoe dwingt. Toch wordt aangeraden om het model op de voet te volgen; als je ervan moet afwijken is er niet zelden iets mis.

Formele eisen

De uitvoering van het werkstuk dient te voldoen aan de volgende formele vereisten:

- A4, marges van ca. 3 cm
- getypt, regelafstand 1.5, lettertype 10 punts
- omvang maximaal 10 pagina's, ofte wel 5000 woorden
- paginanummering
- nietje in linker bovenhoek
- naam en studentnummer op eerste blad

Werktitel: Prima philosophia

Vervang bovenstaande werktitel te zijner tijd door een titel van je eigen hand, eventueel aangevuld met een ondertitel. Bedenk dat de titel het eerste is wat de lezer van je stuk ziet. Maak de titel daarom pakkend, maar zorg er tegelijkertijd voor dat hij ook zakelijk de inhoud van je stuk weergeeft. Na de titel volgt de naam van de auteur en diens studentnummer.

Inleiding en probleemstelling

Schrijf een korte inleiding (0.5-1 pagina) die uitmondt in een heldere formulering van de probleemstelling van je stuk. In de

inleiding geef je in grove lijnen aan hoe je stuk inhoudelijk is opgebouwd (met welke onderwerpen en denkers je je bezighoudt). De probleemstelling brengt zo exact mogelijk onder woorden welke concrete vraag je gaat beantwoorden. Maak je probleemstelling niet te breed. Neem het woord van Goethe ter harte: "in der Beschränkung zeigt sich der Meister".

Doorgaans schrijf je je paper aan de hand van een voorlopige inleiding en probleemstelling. Het is meestal nodig om deze achteraf, wanneer de rest van het werkstuk voltooid is, enigszins bij te stellen. Sla de voorlopige formulering echter in geen geval over.

Als richtlijn voor het onderwerp van je werkstuk geef ik, naast onderstaande opgaven, alleen dat het moet gaan over doel (noodzaak, wenselijkheid, nut) en probleem (onmogelijkheid, overbodigheid) van een eerste filosofie. Wat het probleem hiermee precies is moet je zelf onder woorden brengen.

Het corpus (centrale deel) van je paper bestaat uit vier hoofddelen:

- oorsprong en zin van de notie van een 'eerste filosofie' (Carr, Rorty)
- toelichting aan de hand van drie voorbeelden (Aristoteles, Descartes, Kant)
- kritiek op de (traditionele) idee van een eerste filosofie (Sleutels over 'transcendentale deductie', Rorty's over objectiviteit en solidariteit)
- evaluatie van de kritiek

Wat is de oorsprong en zin van een 'eerste filosofie'?

Verwerk in dit onderdeel onder meer Carr's idee van een categoriale analyse. Voorbeelden van de zin van en eerste filosofie vind je in het op college besproken overzicht van zes historische opvattingen over metafysica en kenleer. Ook Rorty zegt het een en ander over de wortels van ons verlangen naar 'objectiviteit'.

Besluit deze paragraaf met een uitleg van enkele distincties die Carr aanbrengt. De geschiedenis van de metafysica is doortrokken met een fundamentele dubbelzinnigheid: categoriale analyse als realistisch en als conceptualistisch. Deze dubbelzinnigheid moet je in de volgende paragraaf illustreren aan de hand van enkele concrete voorbeelden.

Metafysica en kenleer als pretendenten van 'eerste filosofie'

Bespreek aan de hand van drie concrete voorbeelden het doel (nut, zin) van en eerste filosofie. De voorbeelden betreffen Aristoteles, Descartes en Kant.

- Behandel van Aristoteles de kern van zijn categorieënleer en hylemorfisme; geef met name aan waarom zijn opvatting van een eerste filosofie realistisch is en hoe de daarmee corresponderende kenleer eruit ziet.
- Bespreek van Descartes zijn 'subjectivisme': de geest versus de fysische werkelijkheid, de breuk tussen kennen en zijn. Leg aan de hand van Descartes' opvattingen over substantie en essentie uit waarom zijn 'eerste filosofie' zowel conceptualistische als realistische trekjes vertoont of, in andere woorden, zowel kentheoretische als metafysische trekjes heeft.
- Bespreek Kant's radicale Wende zum Subjekt.

Bedenk bij het uitwerken van elk van deze voorbeelden dat zij een illustratie zijn; bespreek alleen datgene wat voor je betoog relevant is en laat alle overige zaken achterwege.

Besluit deze paragraaf met een korte samenvatting, waarin je aangeeft hoe de historische ontwikkeling van Aristoteles tot Kant verloopt; hierbij kun je bijvoorbeeld gebruik maken van ideeën uit het 'ABC van de werkelijkheid'. Geef nogmaals de dubbelzinnige status van Descartes weer, een overgangsfiguur tussen metafysica en kenleer.

Vorbij een eerste filosofie?

In deze paragraaf bespreek je twee lijnen van fundamentele kritiek op de gangbare notie van een eerste filosofie: de op college besproken drie vormen van transcendentale deductie (subjectief, objectief en relationeel) en de kritiek van Richard Rorty.

- Geef aan wat een transcendentale deductie inhoudt en welke drie basisvormen je in abstracto kunt onderscheiden. Leg uit waarom twee van de drie basisvormen overeenkomen met de stellingen dat respectievelijk metafysica en kennisleer de status van een eerste filosofie toekomt. Op welke bezwaren stuiten deze stellingen. Geef in het kort aan waarom een derde, 'relationele' deductie een radicaal alternatief biedt, alsmede waarin dit alternatief bestaat.
- Bespreek Rorty's onderscheid tussen objectiviteit en solidariteit. Leg uit hoe Rorty's notie van 'objectiviteit' zich verhoudt tot de zojuist verworpen twee basisvormen van transcendentale deductie. Geef aan waarom volgens Rorty 'objectiviteit' onhaalbaar is en waarin zijn alternatief bestaat. Hoe verhoudt dit alternatief

zich tot het boven besproken 'relationisme'?

Besluit deze paragraaf met een samenvatting. Geef daarin kort weer wat de overeenkomsten en eventuele verschillen tussen de twee lijnen van kritiek zijn.

Prima philosophia?

In deze paragraaf bespreek je enkele objecties tegen de kritiek op de gangbare noties van een eerste filosofie.

- Een mogelijk bezwaar tegen de afwijzing van 'objectiviteit' in Rorty's zin van het woord is de dreiging van relativisme. Leg uit waarom relativisme dreigt. Volgens Rorty is dit geen fundamenteel bezwaar. Leg uit waarom niet.
- Door de afwijzing van 'objectiviteit' zouden wij het contact met de 'ware werkelijkheid' verliezen. Leg met een knipoog naar Nietzsche uit waarom dit een filosofische illusie is.
- Vooronderstelt Rorty's positie niet een onderliggend mens-, maatschappij- en wereldbeeld, dat nu min of meer de status van een eerste filosofie krijgt? En ten aanzien van het op college verdedigde 'relationisme': vooronderstelt dit niet een bepaalde visie op werkelijkheid en mens, een soort van semi-wetenschappelijk en semi-alledaags wereldbeeld dat gaat fungeren als een eerste filosofie?

Besluit deze paragraaf met een korte evaluatie van de 'stand van zaken' met betrekking tot de (on)mogelijkheid van een eerste filosofie in de moderne tijd.

Conclusie

Formuleer je conclusie(s) naar aanleiding van je werkstuk. Vat de belangrijkste resultaten samen in heldere, pakkende woorden.

Technische begrippen

Let op: deze lijst is niet bedoeld als een volledig overzicht.

A

absolutisme,
relativisme en —
accident,
substantie en —
adaequatio,
waarheid als —
AI,
artificiële intelligentie
sterke en zwakke —

αιτια (aitia)
analytisch oordeel
anima,
ψυχη (psychè)
ανυποθετον
(anhypotheton)
Anschauung,
Formen der —
antropologisch realisme
aposteriori
apriori
αρχη (archè)
atomisme,
— en holisme
attribuut

B

begrippenkader
behaviorisme
beweging,
hoeveelheid —,
quantitas motus
Boom van Porphyrius
brains in a vat
buitenwereld,
probleem van de —

C

Cartesiaans theater
Cartesianisme
categoriale analyse
categorie
causa,
— *efficientis*, werkoorzaak
— *finalis*, doelloorzaak
— *formalis*, vormoorzaak
— *materialis*, stofoorzaak
oorzaak en gevolg
— *sui*
causaliteit,
oorzakelijkheid
oorzaak en gevolg
Chinese Room

chose
— *étendue*
— *qui pense*
circulus in explanandi
cognitief hylemorfisme
computationalisme
computeranalogie
conceptual scheme,
denkraam
conceptualisme
connotatie,
denotatie en —
sense en reference
contingentie,
noodzakelijkheid en —
conventioneel symbool
Copernicaanse revolutie
corpusculaire revolutie

D

denkraam,
conceptual scheme
denotatie,
— en connotatie
sense en reference
Descartes' radicale twijfel
descriptie
prescriptie en —
determinisme
Deus,
— *ex machina*
— *sive natura*
δευτερη ουσια (deuterè ousia)
dialectiek
dialectische methode
Dieu trompeur
doelloorzaak,
causa finalis
double aspect-theorie
drogreden,
fallacy
dualisme
dualisme,
psychofysisch —
Dux neutrorum,
Gids der Verdoolden

E

ecologische benadering
eerste substantie,
substantia prima
eigenschappen,
primaire —
secundaire —
eliminatief materialisme
empirisme
ens,
— *qua ens*
zijnde
entiteit
entiteit
epifenomenalisme
epifyse,
epifysis cerebri

pijnappelklier
epistemologie
esse est percipi
essentie
Euclidische en niet-Euclidische meetkunde
extensio
externalisme,
internalisme en —

F

fallacy,
drogreden
fenomenologie
Formen der Anschauung
functionalisme
fysicalisme
token — en *type* —

G

gelijkenistheorie
genius malignus
God's eye point of view

H

harmonie préétablie
heridentificatie
hermeneutiek
heuristiek
hoeveelheid beweging,
quantitas motus
holisme
atomisme en —
homunculus
— *fallacy*
hond van Quine
hylemorfisme,
cognitief —
epistemisch —
metafysisch —
υποκειμενον
(hypokeimenon)

I

idealisme,
dogmatisch —
empirisch —
transcendentiaal —
identificatie
identiteit,
differentie en —
essentiële —
kwalitatieve —
numerieke —
specifieke —
identiteitstheorie van
waarneming
immanentie,
— en transcendentie
immanentiebeginsel
individuatiebeginsel,
principium individuationis

indrukken,
zintuiglijke —
infima species
intentionaliteit
interactionisme
internalisme,
externalisme en —

K

κατηγορειν (katègorein),
prediceren
Kategorie,
categorie
klassieke en relativistische
mechanica
kwalitatieve identiteit

L

loi des trois états

M

μαευτικη τεχνη
(maieutikè technè)
malin génie
materialisme
materialisme,
eliminatief —
reductief —
materie
matters of fact,
— en *relations of ideas*
vork van Hume
mechanica,
klassieke en
relativistische —
meetkunde,
Euclidische en niet-Euclidische —
metafysica,
τα μετα τα φυσικα
(ta meta ta fusika)
metafysisch,
— hylemorfisme
— realisme

modernisme
modificatie
modus
mogelijke wereld
monade
monisme,
psychofysisch —
Myth of the Given

N

naturalisme
Naturanlage
natuurlijk teken
natuurlijke soorten
noodzakelijkheid,
contingentie en —
numerieke identiteit

O

object en subject
 objectivisme
 objectiviteit
 occasionalisme
 ον (on)
ens
entity
 zijnde
 onbewogen beweging
 ontologie
 ontologisch Godsbewijs
 oordeel,
 a priori —
 a posteriori —
 synthetisch —
 analytisch —
 oorzakelijkheid,
 causaliteit
 ουσια (ousia)

P

parallelisme
 parallellisme, psychofysisch
particulare, mv. *particularia*
 — en *universale*
 pijnappelklier,
epifysis cerebri
 plasticiteit
 pluralisme
 positivisme
 postempirisme
 postmodernisme
 postrationalisme
 predicaat,
 subject en —
 prediceren,
 κατηγορειν (katègorein)
 prescriptie
 descriptie en —
prima philosophia
 primaire eigenschappen
primum movens immobile,
 προτον κινου

ακίνητον (proton kinoun akinèton)
 principe
 probleem van de buitenwereld
 πρώτη ουσια (protè ousia)
 ψυχη (psychè),
anima
 psychofysisch
 — dualisme
 — epifenomenalisme
 — monisme
 — parallellisme

Q

qualia
quantitas motus
 hoeveelheid beweging

R

rationalisme
ready-made,
 — *intellect*
 — *world*
 realisme,
 antropologisch —
 empirisch —
 intern —
 metafysisch —
 transcendentiaal —
 reductionisme
 relationisme
relations of ideas
 — en *matters of fact*
 vork van Hume
 relativisme,
 absolutisme en —
res cogitans,
la chose qui pense
res extensa,
la chose étendue
rigid designator,
 vaste verwijzer
 ruimte,

— en tijd als *Form der Anschauung*

S

Schema
 secundaire eigenschappen
 semantiek
sense,
reference en —
sense impressions,
 zintuiglijke indrukken
similitudo,
 gelijkenis
 skepsis
 solidariteit
 solipsisme
 specifieke identiteit
 sterke en zwakke AI
 stof/vorm-leer,
 hylemorfisme
 stofoorzaak,
causa materialis
 subject,
 — en object
Wende zum Subjekt
 subjectivisme
 subject-predicaat structuur
substantia,
 — *prima*
 — *secunda*
 substantie,
 — en accident
substratum,
 hypokeimenon
 superveniëntie
 symbool,
 conventioneel —
 natuurlijk —
 synthetisch oordeel
 synthetische oordelen a priori

T

tijd
 — en ruimte als *Form der Anschauung*

token-fysicalisme
 — en *type-fysicalisme*
 transcendentie,
 immanentie en —
 transcendentiaal subject
 transcendentale deductie
transworld identity
 tweede substantie,
substantia secunda
 twijfel,
 Descartes' radicale —

U

universale, mv. *universalia*
particulare en —

V

vaste verwijzer,
rigid designator
 vensterloze monade
 vier-oorzakenleer
 volledig begrip
 vooronderstelling
 vormoorzaak,
causa formalis

W

waarheid
 — als *adequatio*
Wende zum Subjekt
 werkoorzaak,
causa efficiens
world-bound individuals

Z

zijnde als zijnde,
ens qua ens
 zintuiglijke indrukken